

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ**

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ) στις
«Ψηφιακές Εφαρμογές και την Καινοτομία»

Μεταπτυχιακή εργασία - Capstone project

Ανιχνεύοντας τα συναισθήματα παιδιών προσχολικής ηλικίας κατά την
διαδικτυακή μάθηση. Μία μελέτη περίπτωσης

από την
Βλάχου Σάρα

Επιβλέπων καθηγητής: Δουκάκης Σπυρίδων

Κέρκυρα 2021

Ευχαριστίες

Για τη διεκπεραίωση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Σπυρίδωνα Δουκάκη για την βοήθειά του στην επιλογή του θέματος που ταίριαξε απόλυτα στην επαγγελματική μου ιδιότητα και στις τωρινές συνθήκες διαδικτυακής εκπαίδευσης, καθώς επίσης και για την πολύτιμη καθοδήγησή του καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της μελέτης. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τα παιδιά- συμμετέχοντες στην έρευνα και τους γονείς αυτών για τη βοήθεια που μας προσέφεραν στην συγκέντρωση των στοιχείων και για όλη τη συνεργασία που είχαμε την δύσκολη περίοδο της αναστολής της λειτουργίας των σχολικών μονάδων.

Αφιερώνω την πτυχιακή εργασία μου στην οικογένειά μου που μου συμπαραστάθηκε όχι μόνο το διάστημα συγγραφής της εργασίας, αλλά και όλο το διάστημα των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Περίληψη

Η διαδικτυακή μάθηση είναι μια μέθοδος διδασκαλίας και μάθησης η οποία λαμβάνει χώρα μέσω του διαδικτύου ως μια μορφή εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Η διαδικτυακή μάθηση δεν είναι καινούργιο φαινόμενο, ωστόσο κατέστη πανταχού παρούσα ύστερα από το ξέσπασμα της πανδημίας COVID-19, κατά τη διάρκεια του 2020. Το κλείσιμο των σχολείων στην Ελλάδα δημιούργησε νέες συνθήκες για ολόκληρο σχεδόν το εκπαιδευτικό σύστημα. Ειδικότερα, στον τομέα της προσχολικής εκπαίδευσης, οι νηπιαγωγοί κλήθηκαν να διαχειριστούν νέα δεδομένα και να ξεπεράσουν σημαντικές δυσκολίες, ώστε να συνεχιστεί η εκπαιδευτική δραστηριότητα εφαρμόζοντας εξ αποστάσεως διαδικασίες ασύγχρονης και σύγχρονης διδασκαλίας και μάθησης.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να διερευνηθούν τα συναισθήματα και οι αντιλήψεις παιδιών προσχολικής ηλικίας τα οποία συμμετείχαν σε αυτές τις διαδικασίες διαδικτυακής μάθησης. Αρχικά, επιχειρήθηκε να μελετηθεί η παρούσα κατάσταση των ερευνών εξετάζοντας τη διεθνή βιβλιογραφία. Βασική επιδίωξη ήταν να μελετηθεί το πώς βιώνουν άλλα παιδιά της ίδιας ηλικίας τη διαδικτυακή εκπαίδευση και ακολούθως, να αναδείξουμε διάφορες πρακτικές ανίχνευσης των συναισθημάτων τους. Η βιβλιογραφική επισκόπηση κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν έχει ερευνηθεί αρκετά το υπό αξιολόγηση θέμα. Υπάρχει ερευνητικό κενό στη μελέτη των συναισθημάτων των παιδιών ηλικίας 4-6 ετών για το πώς βιώνουν τη μάθηση από το σπίτι. Οι ερευνητές ενδιαφέρονται περισσότερο για στοιχεία που αντλούνται από τις πεποιθήσεις των γονέων και των εκπαιδευτικών, παρά για τη μελέτη του ίδιου θέματος όπου κύριος πληροφοριοδότης είναι το ίδιο το παιδί.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στη βόρεια Κέρκυρα σε 11 παιδιά προσχολικής ηλικίας τα οποία παρακολουθούσαν μαθήματα μέσω τηλεδιάσκεψης κατά την περίοδο αναστολής λειτουργίας των νηπιαγωγείων, τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2020. Σε αυτήν την ποιοτική μελέτη έγινε προσπάθεια να διερευνηθούν οι αντιλήψεις και τα συναισθήματα των παιδιών κατά τη διαδικτυακή μάθηση, λαμβάνοντας πληροφορίες από τα λόγια και τις ζωγραφιές τους.

Τα στοιχεία που προκύπτουν βασίζονται σε μια ποιοτική έρευνα όπου αναλύθηκαν οι «φωνές» και οι ζωγραφιές των παιδιών-συμμετεχόντων. Αφού ταξινομήθηκαν, οργανώθηκαν και αναλύθηκαν τα δεδομένα, μέσα από το λογισμικό NVivo έγινε μια προσπάθεια ερμηνείας τους και καταγραφής των θετικών και αρνητικών εμπειριών και συναισθημάτων των παιδιών. Αυτή η μελέτη πραγματοποιήθηκε με μικρό αριθμό παιδιών λόγω της περιορισμένης πρόσβασης σε άλλα σχολεία. Τα αποτελέσματα μπορεί να είναι διαφορετικά σε άλλα σχολεία της Κέρκυρας ή της Ελλάδας. Επομένως, τα ευρήματα αυτής της μελέτης δεν μπορούν να γενικευτούν σε άλλες συνθήκες εξ αποστάσεως διδασκαλίας και μάθησης.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι αντιλήψεις των νηπίων για την εφαρμογή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης αποτιμώνται ως θετικές. Αν και ήταν φανερό η επιθυμία τους να επιστρέψουν στο σχολείο τους και στη διαζώσης διδασκαλία, η διαδικτυακή μάθηση προσέφερε στα παιδιά ευχάριστες εμπειρίες μάθησης. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι, υπό όρους και σε περιόδους όπου είναι αναγκαίο τα παιδιά να μένουν στο σπίτι, η διαδικτυακή μάθηση μπορεί να εφαρμοστεί με επιτυχία σε αυτήν την ηλικία.

Λέξεις κλειδιά: διαδικτυακή μάθηση, προσχολική αγωγή, συναισθήματα νηπίων, ποιοτική ανάλυση

Abstract

Online learning is a method of teaching and learning that takes place through the internet as a form of distance learning. Online learning is not a new phenomenon, however it became ubiquitous as a result of the COVID-19 pandemic during 2020. The closure of schools in Greece created new circumstances for almost the entire educational system. Particularly, in the pre-school education domain, kindergarten teachers were summoned to manage new knowledge and overcome difficulties in order to continue the educational activity by implementing distance asynchronous and synchronous teaching and learning processes.

The purpose of this paper is to explore the feelings and the perceptions of preschool children who took part in these online learning processes. Initially, an attempt was made to study the current state of research projects by examining the international literature. The main aim was to study how other preschool children experience online education and to highlight various practices on detecting their emotions. The literature review concluded that this subject has not been sufficiently researched. There is a research gap in studies that investigate how 4-6 year-olds feel about learning from home. Researchers are more interested in information and fact derived from the beliefs of parents and teachers rather than in studies in which the main informant is the child itself.

This study will be followed by a survey conducted in the north part of Corfu, on 11 preschool children who attended teleconferences during the period of the suspension of kindergartens in November and December 2020. In this qualitative study, we tried to explore children's perceptions and feelings about online learning by eliciting information from their voices and drawings.

The resulting data are based on a qualitative research in which the "voices" and the drawings of the children-participants were analyzed. After the data were sorted, organized and analyzed through the NVivo software, an attempt was made to interpret them and to list the positive and negative experiences and feelings of the children. This study was conducted on a small number of children only due to limited access to other

schools so the results may be different in other schools in Corfu or Greece. Therefore, the findings of this study cannot be generalized to other distance teaching and learning conditions.

According to the results, the children's perceptions of the implementation of distance learning are assessed as positive. Although their desire to return to school and face-to-face learning were evident, online learning offered enjoyable learning experiences to the children. This shows that, under certain circumstances and at certain periods of time when it is necessary for children to stay home, online learning can be effective and can be successfully carried out at this age group.

Keywords: online learning, preschool education, kindergarten students' feelings, qualitative analysis

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	2
Περίληψη.....	3
Abstract	5
Εισαγωγή	10
1. Θεωρητική Επισκόπηση	12
1.1. Διαδικτυακή Μάθηση σε Παιδιά Προσχολικής Ηλικίας	12
1.2. Ανιχνεύοντας τα συναισθήματα μικρών παιδιών.....	18
1.2.1. Τα συναισθήματα των παιδιών μέσα από τον λόγο	18
1.2.2. Κατανοώντας τη σημασία στα σχέδια μικρών παιδιών	20
2. Ερευνητική προσέγγιση	23
2.1. Το αντικείμενο και η περιγραφή της έρευνας	23
2.2. Οι συμμετέχοντες/ουσες της έρευνας.....	24
2.3. Ποιοτική Ανάλυση Δεδομένων.....	27
2.4. Εφαρμογή εργαλείου κατά τη μελέτη περίπτωσης	27
2.4.1. Η επεξεργασία και κωδικοποίηση των δεδομένων	27
2.4.2. Αναζήτηση, ανάκτηση και οπτικοποίηση των δεδομένων	30
3. Παρουσίαση και ερμηνεία αποτελεσμάτων	32
3.1. Θεματικές περιοχές.....	32
3.2. Αποτελέσματα ανάλυσης συνεντεύξεων	33
3.3. Αντιλήψεις για την ψηφιακή τάξη	34
3.4. Απαραίτητες προϋποθέσεις για να γίνει διαδικτυακό μάθημα	37
3.5. Ανάλυση θετικών και αρνητικών σχολίων	38
3.6. Προτάσεις παιδιών για ένα καλύτερο μάθημα	44
3.7. Ανάλυση ιστοριών	46
3.8. Ανάλυση ζωγραφιών	49
4. Συζήτηση	55
5. Συμπεράσματα	57
6. Βιβλιογραφία.....	60

Πίνακας εικόνων

Εικόνα 1 Οι ερωτήσεις της συνέντευξης	26
Εικόνα 2 Θεματικές ύστερα από κωδικοποίηση	28
Εικόνα 3 Υποσύνολα θεματικών	29
Εικόνα 5 Α', Β' και Γ' φάσεις συνεντεύξεων	33
Εικόνα 6 Αποτελέσματα από την αναζήτηση της λέξης «μάθημα»	34
Εικόνα 7 Συσκευές που χρησιμοποίησαν τα παιδιά	35
Εικόνα 8 Συχνότερες λέξεις στην κατηγορία «Πεποιθήσεις για την ψηφιακή τάξη»	35
Εικόνα 9 Απάντηση παιδιού 3 στην ερώτηση για την ψηφιακή τάξη	36
Εικόνα 10 Απαντήσεις στην ερώτηση για την ψηφιακή τάξη	36
Εικόνα 11 Συχνότερες λέξεις για τις προϋποθέσεις παρακολούθησης	37
Εικόνα 12 Προϋποθέσεις παρακολούθησης διαδικτυακού μαθήματος	38
Εικόνα 13 Υποπεριοχές θετικών και αρνητικών σχολίων	39
Εικόνα 14 Γράφημα αναφορών για τους κώδικες θετικών και αρνητικών σχολίων	40
Εικόνα 15 Σύνολα θετικών και αρνητικών αναφορών	41
Εικόνα 16 Κωδικοί θετικών σχολίων	41
Εικόνα 17 Κωδικοί αρνητικών σχολίων	41
Εικόνα 18 Διάγραμμα αρνητικών σχολίων/φύλου	42
Εικόνα 19 Διάγραμμα θετικών σχολίων/φύλου	42
Εικόνα 20 Διάγραμμα αρνητικών σχολίων/τάξης	43
Εικόνα 21 Διάγραμμα θετικών σχολίων/τάξης	43
Εικόνα 22 Διάγραμμα αρνητικών σχολίων/ύπαρξης αδελφών	44
Εικόνα 23 Διάγραμμα θετικών σχολίων/ύπαρξης αδελφών	44
Εικόνα 24 Δείγματα απαντήσεων από τις προτάσεις των παιδιών	45
Εικόνα 25 Συχνότερες λέξεις στις προτάσεις των παιδιών	45
Εικόνα 26 Διαφορετικές προτάσεις παιδιών για τη διαδικτυακή διδασκαλία	46
Εικόνα 27 Υποπεριοχές στην κατηγορία «Ιστορίες»	47
Εικόνα 28 Αναφορές για κάθε υποκατηγορία ιστοριών	47
Εικόνα 29 Χωριά των ιστοριών που εκφράζουν κάποιο συναίσθημα	48
Εικόνα 30 Συχνότερες λέξεις στην κατηγορία «Ιστορίες»	48
Εικόνα 31 Γράφημα αναφορών σε σχέση με το φύλο	49
Εικόνα 32 Θεματικές σχεδίων και συχνότητα εμφάνισής τους	50
Εικόνα 33 Ζωγραφιές παιδιού 8	51

<i>Εικόνα 34</i>	<i>Παιδιά και δασκάλες αλληλοεπιδρώντας μέσα από οθόνες.....</i>	<i>51</i>
<i>Εικόνα 35</i>	<i>Πρόσωπα με φυσική αλληλεπίδραση.....</i>	<i>52</i>
<i>Εικόνα 36</i>	<i>Ζωγραφιές μόνο με τους εαυτούς των παιδιών</i>	<i>52</i>
<i>Εικόνα 37</i>	<i>Ζωγραφιές με στοιχεία από το περιβάλλον.....</i>	<i>53</i>
<i>Εικόνα 38</i>	<i>Κείμενο και σύμβολα.....</i>	<i>53</i>
<i>Εικόνα 39</i>	<i>Κωδικοποίηση σχεδίων σε πολύχρωμες και μη</i>	<i>54</i>
<i>Εικόνα 40</i>	<i>Ποσοστά μη πολύχρωμων έργων σε σχέση με το φύλο</i>	<i>54</i>

Εισαγωγή

Στις 11 Μαρτίου 2020 ο επικεφαλής του ΠΟΥ, Δρ. Τέντρος Αντανόμ Γκεμπρεγεσούς ανακήρυξε το ξέσπασμα του κορωνοϊού ως πανδημία. Η καθημερινότητα πολλών ανθρώπων επηρεάστηκε σημαντικά έκτοτε, αφού ο νέος ιός επέφερε μεγάλες αλλαγές σε πολλούς τομείς και σε πολλά επίπεδα. Στον τομέα της εκπαίδευσης χρειάστηκε να εφαρμοστούν μέτρα προφύλαξης για την αποφυγή διασποράς του ιού. Πολλές κυβερνήσεις ανακοίνωσαν ότι τα εκπαιδευτικά ιδρύματα θα πρέπει να προβούν σε επείγουσες μετασχηματιστικές αλλαγές, εφαρμόζοντας λύσεις εξ αποστάσεως μάθησης για τη διατήρηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Στην Ελλάδα, τον Νοέμβριο του 2020 αναστάλθηκε η δια ζώσης λειτουργία όλων των δομών εκπαίδευσης για δεύτερη φορά. Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση λειτούργησε εξ αποστάσεως με δύο αλληλένδετους τρόπους, με την εκπαιδευτική τηλεόραση και με τη σύγχρονη τηλεεκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, στην προσχολική αγωγή το Υπουργείο Παιδείας κατήρτισε πρόγραμμα σύγχρονης καθημερινής τηλεεκπαίδευσης μέσω ειδικά διαμορφωμένης ψηφιακής πλατφόρμας. Το ρόλο του εκπαιδευτικού κατά την εφαρμογή της εξ αποστάσεως διδασκαλίας ανέλαβαν οι ίδιοι νηπιαγωγοί της φυσικής τάξης. Στόχος του προγράμματος ήταν η διατήρηση της στενής επαφής των μαθητών με τη μαθησιακή διαδικασία, αλλά και με τους συμμαθητές τους. Κατόπιν εφαρμογής των αλλαγών αυτών, τίθεται ο προβληματισμός για το πώς βίωσαν τα παιδιά της πρώιμης παιδικής ηλικίας τη μάθηση από το σπίτι. Το κλείσιμο των νηπιαγωγείων και ως εκ τούτου η διαδικτυακή διδασκαλία, στέρησε από τα παιδιά την ευκαιρία του ελεύθερου παιχνιδιού, κύρια δραστηριότητα των παιδιών αυτής της ηλικίας, ενώ παρείχε δομημένες δραστηριότητες στις οποίες ο/η νηπιαγωγός δομεί το παιχνίδι και σε μαθησιακή, αλλά και σε κοινωνική βάση.

Σύμφωνα με έρευνες που έχουν διεξαχθεί στη Βρετανία και στις ΗΠΑ, οι δομημένες δραστηριότητες έχουν θετικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη των παιδιών (Doukakis & Alexopoulos, 2021; Miller & Dyer, 1975; Osborn & Milbank, 1987). Αυτές οι προσεγγίσεις μπορούν να προσφέρουν ένα στοργικό, παρακινητικό και ευχάριστο περιβάλλον. Μελετώντας όμως, το ελεύθερο παιχνίδι στο χώρο του νηπιαγωγείου φαίνεται ότι δε

θεωρείται, απλώς, παιδαγωγικά και ψυχολογικά αναγκαίο για το παιδί-νήπιο, αλλά αποτελεί βασικό στοιχείο ορισμού του νηπίου ως παιδαγωγικού υποκειμένου και σημαντικό κριτήριο αξιολόγησής του (Δαφέρμου, χ.χ.). Τα παιδιά στο νηπιαγωγείο παίζουν και πρέπει να παίζουν για να αναπτυχθούν, να κοινωνικοποιηθούν, να μάθουν και να δημιουργήσουν σχέσεις μεταξύ τους (Αυγητίδου, 2001). Για να εντοπιστούν οι αντιλήψεις και τα συναισθήματα των παιδιών αναφορικά με τις παραπάνω προσεγγίσεις, καταγράφηκαν οι απόψεις αυτών μέσω συνέντευξης και αναλύθηκαν θεματικές ζωγραφιές τους με τίτλο «ψηφιακή τάξη». Τα παιδικά σχέδια χρησιμοποιήθηκαν ως εργαλείο συλλογής πρόσθετων πληροφοριών προκειμένου να σχηματιστεί μια ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με τις εμπειρίες τους κατά τη διάρκεια της διαδικτυακής εκπαίδευσης. Επικεντρωθήκαμε στα ορατά στοιχεία και αντικείμενα των σχεδίων τους, καθώς η ανάλυση και ερμηνεία του νοήματος είναι μια δύσκολη και αβέβαιη διαδικασία που εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Θα ήταν πολύ χρήσιμο να αντληθούν επιπλέον δεδομένα από την παρατήρηση των παιδιών την ώρα που δημιουργούσαν τις ζωγραφιές, εντούτοις κάτι τέτοιο ήταν αδύνατο, λόγω των περιορισμών στις κοινωνικές επαφές το διάστημα που πραγματοποιήθηκε η έρευνα.

Η όλη ερευνητική διαδικασία μέσω των ποιοτικών μεθόδων θα μας βοηθήσει να διερευνήσουμε τον κόσμο των παιδιών, την ασυνήθιστη περίοδο αναστολής λειτουργίας των νηπιαγωγείων, υπό το πρίσμα των εμπειριών τους.

1. Θεωρητική Επισκόπηση

1.1. Διαδικτυακή Μάθηση σε Παιδιά Προσχολικής Ηλικίας

Η πλειονότητα των ερευνητών σχετικά με τη διαδικτυακή διδασκαλία σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, ενδιαφέρονται και μελέτησαν τις απόψεις και τις πεποιθήσεις των γονέων και των εκπαιδευτικών πάνω στο θέμα που εξετάζει η παρούσα εργασία. Γίνεται προσπάθεια να προσδιοριστούν, κυρίως, οι εμπειρίες και οι αντιλήψεις των ενηλίκων που ενεπλάκησαν στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, με σκοπό την υποστήριξη των μικρών μαθητών.

Ο ερευνητής Kim (2020), ως επόπτης και εκπαιδευτής μαθήματος πρακτικής άσκησης, εξέτασε τις δυνατότητες φοιτητών προσχολικής εκπαίδευσης να διδάξουν παιδιά προσχολικής ηλικίας διαδικτυακά στις ΗΠΑ το εαρινό εξάμηνο του 2020. Η έρευνά του καταδεικνύει πώς επαναπροσδιορίστηκε ένα μάθημα της πρακτικής για να παρέχει στους φοιτητές ευκαιρίες να μάθουν πως να διδάσκουν μέσα από το διαδίκτυο. Αφού αναλύθηκαν τα οφέλη και οι περιορισμοί της διαδικτυακής εκπαίδευσης μικρών παιδιών, είτε με ασύγχρονο τρόπο είτε με σύγχρονο, διαπιστώθηκε ότι είναι αναγκαίο να ληφθούν υπόψη τα επίπεδα ανάπτυξης των παιδιών, καθώς και να βρεθούν διαδικτυακά εργαλεία μάθησης, τα οποία είναι κατάλληλα και που μπορούν να προωθήσουν τη συμμετοχή και τη μάθηση των παιδιών. Τέτοια εργαλεία είναι για παράδειγμα, πλατφόρμες που επιτρέπουν τη λειτουργία κοινής χρήσης οθόνης ή ψηφιακοί διαδικτυακοί πίνακες. Τονίζει τη σημασία των ασφαλών τρόπων χρήσης του διαδικτύου και των κατάλληλων διαδικτυακών περιβαλλόντων για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων σκέψης των παιδιών και την κατανόηση των τεχνολογιών (Edwards et al., 2018; Manches & Plowman, 2017; McPake et al., 2013).

Μέσα από αυτήν τη μελέτη γίνεται σαφές ότι πρέπει να δοθεί πολύ μεγάλη προσοχή στο σχεδιασμό, από μέρος των εκπαιδευτικών, κατάλληλων προσεγγίσεων και πρακτικών, ώστε να είναι αποτελεσματικά τα διαδικτυακά προγράμματα για την προσχολική αγωγή. Ο σχεδιασμός αυτός απαιτεί πολλές δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων και επανασχεδιασμό της διαδικασίας. Τέτοιες δεξιότητες είναι η αλληλεπίδραση με τα

παιδιά, η οικοδόμηση σχέσεων, η διατήρηση της προσοχής τους, η ενθάρρυνση, η προσεκτική παρακολούθησή τους και οι ανατροφοδοτικές ερωτήσεις. Εφαρμόζοντας τα παραπάνω συμπέρανε ότι τα παιδιά έδειχναν υψηλό βαθμό συγκέντρωσης, ιδιαιτέρως σε πρακτικές δραστηριότητες, όπως το σχέδιο, το τραγούδι και η δημιουργία κατασκευών. Όλα αυτά, πάντα με την υποστήριξη των γονέων των παιδιών. Έδειξε επίσης, ότι η σύγχρονη διαδικτυακή διδασκαλία είναι ακόμα πιο αποτελεσματική, όταν λειτουργεί με μικρό αριθμό παιδιών, έτσι ώστε κάθε παιδί να έχει αρκετές ευκαιρίες να μοιραστεί τις σκέψεις του και να αλληλοεπιδράσει. Η διαδικτυακή διδασκαλία σε αυτή τη μελέτη λειτούργησε πολύ καλά με τέσσερα παιδιά, ηλικίας 4–5 ετών, αλλά θα μπορούσε, επίσης, να είναι εφικτή με έξι έως οκτώ παιδιά, με την προϋπόθεση ο δάσκαλος να μπορεί να το διαχειριστεί. Επιπρόσθετα, τονίζεται ότι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι διαφορετικές ανάγκες του κάθε παιδιού, το στυλ μάθησης, η κάθε προσωπικότητα και τα ενδιαφέροντά τους. Ο ερευνητής προτείνει να δημιουργούν οι εκπαιδευτικοί ένα άνετο κοινωνικό περιβάλλον για να ενθαρρύνουν τη συμμετοχή όλων των παιδιών. Συμπερασματικά, φαίνεται ότι η αποτελεσματική διαδικτυακή διδασκαλία και μάθηση μπορούν να υποστηριχθούν από κατάλληλες εκπαιδευτικές στρατηγικές, οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να μαθαίνουν μέσω του παιχνιδιού και να είναι ενεργά μέσω πρακτικών δραστηριοτήτων. Με κριτική σκέψη, δημιουργικότητα, συνεργασία και επικοινωνία προωθείται αποτελεσματικά η ανάπτυξη και η μάθηση χρησιμοποιώντας διαδικτυακά εργαλεία επικοινωνίας.

Σύμφωνα με άλλη μελέτη που ερευνήσε τις πεποιθήσεις και τις στάσεις 3275 Κινέζων γονέων παιδιών προσχολικής ηλικίας, σχετικά με την διαδικτυακή μάθηση των παιδιών τους κατά το κλείσιμο των σχολείων λόγω της πανδημίας COVID-19, διαπιστώθηκε ότι είχαν γενικά αρνητικές πεποιθήσεις σχετικά με τις αξίες και τα οφέλη της διαδικτυακής μάθησης σε σχέση με την προτιμώμενη παραδοσιακή μάθηση σε περιβάλλον προσχολικής αγωγής (Dong, Cao & Li, 2020). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η εφαρμογή της διαδικτυακής μάθησης κατά τη διάρκεια της πανδημίας ήταν προβληματική και δύσκολη για τις οικογένειες. Οι Κινέζοι γονείς δεν ήταν ούτε εκπαιδευμένοι ούτε έτοιμοι να «αγκαλιάσουν» τη διαδικτυακή μάθηση, αναφέροντας πολλά μειονεκτήματα της

διαδικτυακής μάθησης, καθώς και την ανεπαρκή αυτορρύθμιση των μικρών παιδιών ως προς τον χρόνο παραμονής τους μπροστά στις οθόνες. Παρά τα πλεονεκτήματα της ψηφιακής μάθησης, όπως ευελιξία, ευρεία πρόσβαση και χαμηλό κόστος (Khurana, 2016; Chen, 2010) η εφαρμογή της διαδικτυακής μάθησης κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 ήταν προβληματική και δύσκολη για τις οικογένειες στην Κίνα. Κυρίως, επειδή οι γονείς δεν ήταν προετοιμασμένοι, αλλά και επειδή δεν λήφθηκαν υπόψη η ποικιλομορφία και η πολυπλοκότητα των οικογενειών. Επιπλέον διαπίστωσαν ότι θα πρέπει να βελτιωθούν τα διαδικτυακά προγράμματα μάθησης, ώστε οι γονείς να μπορούν αβίαστα να τα χρησιμοποιούν.

Οι Lau και Lee (2020) διερεύνησαν τις απόψεις 6.702 γονέων μαθητών νηπιαγωγείου και δημοτικού στο Χονγκ Κονγκ. Τα παιδιά αυτής της έρευνας συμμετείχαν κυρίως σε ασύγχρονες εκπαιδευτικές διαδικασίες. Τα ευρήματα δείχνουν ότι τα περισσότερα παιδιά αντιμετώπισαν δυσκολίες στην ολοκλήρωση των εργασιών που τους είχαν ανατεθεί από τα σχολεία τους. Χαρακτηριστικές δυσκολίες αναφέρουν την έλλειψη συγκέντρωσης και ενδιαφέροντος, κυρίως λόγω της παρουσίας άλλων μελών της οικογένειας στον ίδιο χώρο που προκαλούσαν αναστάτωση. Τα περισσότερα παιδιά δεν ήταν σε θέση να ολοκληρώσουν τις εργασίες χωρίς τη βοήθεια των ενηλίκων, με αποτέλεσμα οι γονείς να αισθάνονται πιεσμένοι και δυσαρεστημένοι, καθώς είχαν αυξημένη ευθύνη ενεργώντας ως ο βασικός συνεργάτης για την επίτευξη της μάθησης. Οι περισσότεροι γονείς ήταν δυσαρεστημένοι με την εξ αποστάσεως μάθηση κατά την αναστολή των μαθημάτων και επιθυμούσαν πιο διαδραστικά διαδικτυακά μαθήματα για τη διευκόλυνση της μάθησης των παιδιών, καθώς και περισσότερη υποστήριξη από τα σχολεία. Θεωρούν αναγκαίο οι εκπαιδευτικοί να είναι πιο ευέλικτοι όσον αφορά στον τρόπο ολοκλήρωσης και παράδοσης των εργασιών που δίνονται στα παιδιά. Ακόμη, αναφέρουν σημαντικούς περιορισμούς που σχετίζονται με την έλλειψη απαραίτητων πόρων, εξοπλισμού και χώρου. Τέλος, παρατήρησαν ότι τα παιδιά κατά το διάστημα της ασύγχρονης εκπαίδευσης χρησιμοποιούσαν εκτεταμένα τις ηλεκτρονικές συσκευές ακόμα και όταν δεν είχαν κάποια εργασία για το σχολείο. Η υπό εξέταση μελέτη καθιστά ορατή την ανάγκη βελτίωσης της ετοιμότητας των εκπαιδευτικών για μια

αποτελεσματική διαδικτυακή εκπαίδευση καθώς και την αναγκαιότητα κατάρτισης και υποστήριξης των εκπαιδευτικών για το σχεδιασμό της εξ αποστάσεως διδασκαλίας και του εκπαιδευτικού υλικού το οποίο μπορεί να «ζυπνήσει» το ενδιαφέρον των παιδιών. Τα παραπάνω ευρήματα πιστοποιούν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γονείς και αναδεικνύουν την ανάγκη να παρέχεται σε αυτούς κατάλληλη υποστήριξη και καθοδήγηση. Επιπλέον, υποδηλώνουν ότι πρέπει να παρέχονται οδηγίες από την κυβέρνηση για να διασφαλιστεί ότι το περιεχόμενο της εξ αποστάσεως μάθησης πληροί τις εκπαιδευτικές απαιτήσεις χωρίς να επιβαρύνει τις οικογένειες και τους μαθητές.

Ο Nores (2020) σε μια διαφορετική ποιοτική μελέτη διερευνά, μέσω της χρήσης χρονο-ημερολογίων, τον χρόνο όπου τα μικρά παιδιά αφιερώνουν σε εξ αποστάσεως εκπαιδευτικές δραστηριότητες την περίοδο της πανδημίας COVID-19. Στόχος αυτής της μελέτης ήταν να πάρει πληροφορίες για την διαδικτυακή μάθηση εξετάζοντας τις καθημερινές εμπειρίες των παιδιών. Η μελέτη συγκέντρωσε πληροφορίες από 31 παιδιά (προνήπια, νήπια και πρώτη δημοτικού) σε εννέα περιοχές του Νιου Τζέρσεϋ χρησιμοποιώντας χρονοδιαγράμματα από τις καθημερινές δραστηριότητές τους. Διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά περνούσαν μόνο 1-2 ώρες την ημέρα κάνοντας σχολικές δραστηριότητες με χαρτί, ψηφιακές δραστηριότητες ή διαδικτυακά μαθήματα με τον δάσκαλό τους. Ο χρόνος αυτός είναι πολύ μικρότερος από τον αντίστοιχο χρόνο που θα αφιέρωναν, εάν παρακολουθούσαν δια ζώσης προγράμματα σε κανονικές σχολικές συνθήκες. Ένα μεγάλο ποσοστό του δείγματος φάνηκε να μην ασχολείται με ποικίλους τύπους δραστηριοτήτων, αλλά να ξοδεύουν αρκετό χρόνο μπροστά σε οθόνες χωρίς να υπάρχει κάποια αλληλεπίδραση. Επίσης, τα ευρήματα έδειξαν ισχυρότερη εμπλοκή σε δραστηριότητες γλώσσας και γραμματισμού και ασθενέστερη σε δραστηριότητες μαθηματικών. Αποδείχθηκε, λοιπόν, ότι η καταγραφή των καθημερινών δραστηριοτήτων των παιδιών αποτέλεσε χρήσιμο εργαλείο για την ανάδειξη των εμπειριών τους κατά την διάρκεια της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Παρακάτω, παρουσιάζονται στοιχεία για το πώς περνούν το χρόνο τους τα παιδιά στο σπίτι κατά την αναστολή λειτουργίας των σχολείων της Βρετανίας, δίνοντας έμφαση σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες και στους πόρους μάθησης που είναι διαθέσιμοι σε

διαφορετικές οικογένειες. Αυτά τα στοιχεία βασίζονται σε μια νέα έρευνα, ειδικά σχεδιασμένη από ερευνητές του IFS και του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης (IoE). Η έρευνα ολοκληρώθηκε διαδικτυακά σε περισσότερους από 4.000 γονείς παιδιών ηλικίας 4–15 ετών, το Μάιο του 2020. Τα ευρήματα των ερευνών έδειξαν ότι οι μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ξοδεύουν περίπου 5 ώρες την ημέρα κατά μέσο όρο στην εκμάθηση στο σπίτι. Το κλείσιμο των σχολείων και συνακόλουθα η διαδικτυακή μάθηση είναι σχεδόν βέβαιο, κατά την έρευνα, ότι θα αυξήσουν τις εκπαιδευτικές ανισότητες. Οι γονείς με υψηλότερο εισόδημα είναι πολύ πιο πιθανό σε σχέση με τους λιγότερο εύπορους να αναφέρουν ότι το σχολείο του παιδιού τους, τους παρέχει διαδικτυακά μαθήματα και πρόσβαση σε τηλεδιασκέψεις με καθηγητές. Τα παιδιά από τις πιο εύπορες οικογένειες ξοδεύουν 30% περισσότερο χρόνο στην εκπαίδευση στο σπίτι σε σύγκριση με τα παιδιά των φτωχότερων οικογενειών. Στους μαθητές που προέρχονται από οικογένειες με υψηλό κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο, τα σχολεία προσφέρουν περισσότερα μέσα για την διεξαγωγή εξ αποστάσεως μαθημάτων, όπως τηλεδιασκέψεις. Από τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση αμβλύνει τις προϋπάρχουσες ανισότητες που εμφανίζονται στα σχολεία σχετικά με το οικονομικό υπόβαθρο των παιδιών. Όσον αφορά τους γονείς, διαπιστώθηκε ότι είναι εκείνοι που έχουν το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης για την υποστήριξη της διαδικτυακής μάθησης και μάλιστα, καλούνται να πλοηγηθούν σε ένα σύστημα με μαθησιακά εργαλεία και περιεχόμενο που τους είναι συχνά άγνωστα. Σχεδόν το 60% των γονέων των μικρών παιδιών αναφέρουν ότι δυσκολεύονται να υποστηρίξουν τα παιδιά τους κατά τη διαδικασία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με μελέτη της Solekhah (2020), η οποία βασίστηκε στις εμπειρίες μιας δασκάλας παιδιών πρώιμης ηλικίας στο Κένταλ της Ινδονησίας, η κατάσταση της προσχολικής εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης χαρακτηρίστηκε ως δύσκολη. Οι εγγραφές των μαθητών μειώθηκαν σημαντικά ενώ ο ρόλος των γονέων και των εκπαιδευτικών άλλαξε κατά πολύ. Οι γονείς ενθαρρύνθηκαν να αναλάβουν τον πολυσύνθετο ρόλο του εμπυχωτή, υποστηρικτή, βοηθού του εκπαιδευτικού, αλλά και του αξιολογητή, καθώς ο εκπαιδευτικός δεν είχε άμεση

πρόσβαση στα παιδιά. Ενθαρρύνθηκαν να περνούν αρκετό χρόνο με τα παιδιά τους, να παίζουν μαζί, να τα εκτιμούν, να τους γνωρίσουν το πρωτόκολλο υγείας, να δημιουργούν ευέλικτες δραστηριότητες ρουτίνας, να χρησιμοποιούν διαδικτυακά μέσα, να κάνουν χειροτεχνίες, να ασχολούνται με τη μουσική και το τραγούδι και να προωθούν δραστηριότητες γλώσσας και μαθηματικών. Τέλος, οι γονείς για να συνδράμουν στην αξιολόγηση των παιδιών τους έστειλαν στους εκπαιδευτικούς, μέσω μηνυμάτων και email, φωτογραφίες και βίντεο από το υλικό που ετοίμαζαν στο σπίτι. Πριν από την εφαρμογή της εξ αποστάσεως προσχολικής εκπαίδευσης, οι εκπαιδευτικοί ήταν υποχρεωμένοι να αξιολογήσουν τρία σημαντικά πράγματα. Πιο συγκεκριμένα, την ικανότητα των παιδιών να ολοκληρώνουν τις δραστηριότητες μόνοι τους, την ψυχική τους υγεία και την οικονομική δυνατότητα της οικογένειάς τους. Στη συνέχεια, δημιουργούσαν εβδομαδιαία σχέδια μαθημάτων και προσπαθούσαν να ενθαρρύνουν, να ευαισθητοποιούν και να καθοδηγούν τους γονείς, ώστε να προχωρήσουν με τη μάθηση στο σπίτι. Για να επιτευχθεί η ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών είναι αναγκαίο λοιπόν, να υπάρχει ομαλή συνεργασία και συνεχής αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτικών και γονέων.

Σε μια προσπάθεια κριτικής αποτίμησης των υπό μελέτη ερευνών καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα ότι η περίοδος της μάθησης από το σπίτι σε παιδιά μικρών ηλικιών αποτελεί μια δύσκολη δοκιμασία για όλους τους εμπλεκόμενους. Αναγνωρίζονται τα οφέλη της διαδικτυακής μάθησης, ωστόσο, είναι πολλοί οι περιορισμοί και οι προϋποθέσεις ώστε να είναι αποτελεσματική η διαδικτυακή διδασκαλία και μάθηση. Από τη μεριά των σχολείων και των εκπαιδευτικών απαιτείται ετοιμότητα, καλός σχεδιασμός των μαθημάτων, αναπτυξιακά κατάλληλες προσεγγίσεις και υποστήριξη των γονέων των οποίων οι ρόλοι αλλάζουν κατά τη διάρκεια της μάθησης στο σπίτι, καθώς αναλαμβάνουν διαφορετικές ευθύνες. Επιπρόσθετα, είναι αναγκαίο να λαμβάνονται υπόψη τα διαφορετικά οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά κάθε οικογένειας, ώστε να υποστηρίζεται η διαδικτυακή εκπαιδευτική διαδικασία από τη σκοπιά των πόρων και του εξοπλισμού. Τα ευρήματα των ερευνών οδηγούν ακόμη στη διαπίστωση

ότι τα παιδιά στο σπίτι χάνουν εύκολα το ενδιαφέρον τους για τη μάθηση, αποσπάται η προσοχή τους και αρκετά συχνά, σπαταλούν υπέρμετρο χρόνο μπροστά σε οθόνες.

1.2. Ανιχνεύοντας τα συναισθήματα μικρών παιδιών

1.2.1. Τα συναισθήματα των παιδιών μέσα από τον λόγο

«Τα παιδιά μπορούν να είναι αξιόπιστοι πληροφοριοδότες και να παρέχουν ακριβείς αναφορές για τις εμπειρίες τους» (Lamb, Sternberg, Orbach, Hershkowitz, & Esplin, 1999; Zwiers & Morrisette, 1999). Ωστόσο, η προσέλευση παιδιών στην ποιοτική έρευνα και η ανάδειξη της φωνής τους, συνεπάγεται διαφορετικές προκλήσεις και εφαρμογή ερευνητικών μεθόδων διαφορετικών από εκείνων των ενηλίκων (Curtin, 2001). Οι ερευνητές χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα εργαλεία και τη σωστή κατάρτιση μπορούν να μάθουν πολλά για τις γνώσεις, τα συναισθήματα και τις εμπειρίες των παιδιών από τα λόγια τους, αποκομίζοντας την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου που μελετούν. Μελέτη της Curtin (2000) έχει δείξει ότι ο ερευνητής μπορεί να υποθέσει ότι τα παιδιά είναι λιγότερο ικανοί συμμετέχοντες και να διατηρεί συνειδητά ή ασυνείδητα την πεποίθηση της ανώτερης γνώσης του. Έχοντας τέτοιες πεποιθήσεις, ο ερευνητής, μπορεί να μην πιστεύει και συνεπώς να μην συμπεριλάβει τα παιδιά ως αξιόπιστους συνεργάτες στην έρευνα. Υπάρχει η πιθανότητα να επικεντρωθεί μόνο σε ό,τι δεν μπορούν να κάνουν τα παιδιά. Επιπλέον, στην τυπική σχέση ενηλίκου-παιδιού, υπάρχει ανισότητα στις σχέσεις εξουσίας, επειδή ο ενήλικας θεωρείται η Αρχή (Alldred, 1998). Αυτή η διαφορά στην εξουσία μπορεί να επηρεάσει την ελευθερία των παιδιών να εκφράσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους και να τα οδηγήσει στην εξωτερίκευσή τους με βάση την αξιολόγηση των ενηλίκων για τις ιδέες τους. Δεν πρέπει να παραλείπεται το γεγονός ότι παιδιά και ενήλικες έχουν διαφορετικά στυλ επικοινωνίας. Για παράδειγμα, τα παιδιά περισσότερο από τους ενήλικες, συχνά βασίζονται σε μη λεκτική γλώσσα και στη διατήρηση της σιωπής ως πρωταρχικές μεθόδους επικοινωνίας (Curtin, 1995). Κατά συνέπεια, ο ερευνητής μπορεί να δυσκολευτεί να επικοινωνήσει με παιδιά και επακολούθως να δυσκολευτεί να συλλέξει επαρκείς πληροφορίες. Επομένως, για να συμμετάσχουν ουσιαστικά τα παιδιά στην έρευνα, ο ερευνητής καλείται (α) να εξετάσει

τις δικές του πεποιθήσεις σχετικά με τις ικανότητες των παιδιών, (β) να ορίσει μια σχέση ενηλίκου-παιδιού που ελαχιστοποιεί τη δύναμη της διαφοροποίησης (Fine, 1987), και (γ) να γνωρίζει το επικοινωνιακό στυλ του παιδιού, ώστε να εκμαιεύσει την οπτική του και να αναπτύξει μια κοινή γλώσσα (Curtin, 1995). Επιπλέον, ο ερευνητής οφείλει να χρησιμοποιήσει ερευνητικές τεχνικές που δε βασίζονται μόνο στη λεκτική γλώσσα.

Τα παιδιά διδάσκονται να ακολουθούν τις οδηγίες του δασκάλου τους και τους κανόνες του σχολείου. Μαθαίνουν, επίσης, ότι, όταν κάνει ερωτήσεις ο δάσκαλος, πρέπει να προσπαθήσουν να προσδιορίσουν τί θέλει να ακούσει ο δάσκαλος και να μαντέψουν τη σωστή απάντηση (Tammivaara & Enright, 1986) με αποτέλεσμα να προσπαθούν να μαντέψουν κάποια απάντηση, αντί να εκφράσουν τις δικές τους σκέψεις. Ο ερευνητής πρέπει να μεταφέρει στα παιδιά την επιθυμία του να ακούσει τις πραγματικές και αληθινές απόψεις τους. Για να το πετύχει αυτό, θα πρέπει να αποφύγει κάθε αυταρχική, χειριστική και παρεμβατική συμπεριφορά.

Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας μπορεί να είναι κάποιες φορές φλύαρα, να λένε ασυναρτησίες, να αλλάζουν τον τόνο και την ένταση της φωνής τους και τις εκφράσεις του προσώπου τους. Ο ερευνητής χρειάζεται να λάβει υπόψη του όλα αυτά τα μη λεκτικά σημάδια επικοινωνίας και να προσπαθήσει να τα αποκωδικοποιήσει, ώστε να διευκρινίσει το νόημα όσων δεν μπόρεσαν να ειπωθούν με λέξεις. Επιπλέον, ο ερευνητής θα πρέπει να κάνει συγκεκριμένες και όχι γενικές ερωτήσεις, οι οποίες δεν εμπεριέχουν πολύπλοκο λεξιλόγιο και αφορούν γεγονότα του παρόντος. Να ενημερώνει τα παιδιά ότι δεν υπάρχουν σωστές ή/και λάθος απαντήσεις και ότι είναι δεκτό ακόμα και να μην υπάρχει καμιά απάντηση (Faux et al., 1988). Για να λάβει περισσότερες πληροφορίες από τα παιδιά, ο ερευνητής μπορεί να ζητήσει παραδείγματα για διευκρίνιση. Μια άλλη στρατηγική είναι να «παίζει τον χαζό», όπου ο ερευνητής ζητά από τα παιδιά να τον βοηθήσουν να καταλάβει (Tammivaara & Enright, 1986, σ. 231). Μια τρίτη πρόταση για τον ερευνητή είναι να επαναλάβει την ίδια ερώτηση με διαφορετικό τρόπο ή να επαναδιατυπώσει τα λόγια ή τα συναισθήματα των παιδιών με ερωτηματικό τρόπο (Faux et al., 1988; Garbarino & Stott, 1989).

Αν και μπορεί να είναι πιο δύσκολο για έναν ερευνητή να συνεργάζεται με παιδιά παρά με ενήλικες, τα εμπόδια δεν είναι ανυπέρβλητα. Ο ερευνητής δύναται να εφαρμόζει μια σειρά από προσαρμογές και ρυθμίσεις για να εκμαιεύσει τις απόψεις των παιδιών και να εξερευνήσει τους παιδικούς κόσμους τους με ασφάλεια και αυθεντικότητα.

1.2.2. Κατανοώντας τη σημασία στα σχέδια μικρών παιδιών

Τα παιδικά σχέδια περιγράφονται εναλλακτικά ως «κείμενα εικόνας» (Bearne & Kress 2001, σ. 90), «οπτικά κείμενα» (Albers 2007, σ. viii), «artwork» (Ahn 2006, σ. ii) ή «γραφικές αναπαραστάσεις» (Machón 2013, σ. 77). Ο Eisner (2013) αναγνωρίζει επίσης το σχέδιο ως «στοιχειώδη μορφή έκφρασης» που επιτρέπει στα παιδιά να αναπτύξουν τη φαντασία και την προσωπικότητά τους με έναν δημιουργικό τρόπο. Το σχέδιο θεωρείται αναπτυξιακό προϊόν (Quaglia et al., 2015), μια διαδικασία και σκόπιμος τρόπος δημιουργίας σημαντικών σημείων σε χαρτί (Adams, 2002; Coates & Coates, 2011; Hall, 2008), «μια νοητική διαδικασία στην οποία τα παιδιά σχεδιάζουν σημάδια για να εκφράσουν την κατανόηση και τις ιδέες τους σε μια οπτικό-γραφική μορφή» (Hopperstad, 2008, σ. 134). Οι Quaglia και Lotti (2015, σ. 81) το περιγράφουν, «η εμφάνιση των διανοητικών αναπαραστάσεων και, ως εκ τούτου, η δυνατότητα χρήσης ενός σημαινομένου για την εξαφάνιση». Από αυτούς τους ορισμούς, θεωρούμε τα παιδικά σχέδια ως πολυτροπικά αντικείμενα, τα οποία χρησιμοποιούν τα παιδιά για να διαμορφώσουν και να εκφράσουν τις δικές τους διανοητικές εικόνες πάνω σε χαρτί. Τα παιδικά σχέδια είναι συχνά μια αποτελεσματική οπτική γλώσσα, η οποία τα βοηθά να μεταφέρουν ό,τι δεν μπορούν εύκολα να εκφράσουν διαφορετικά (Clark, 2005). Μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας δείχνει ότι οι ερευνητές χρησιμοποιούν αρκετά συχνά τις ζωγραφιές μικρών παιδιών για να αντλούν δεδομένα από εκείνα. Λίγοι είναι εκείνοι οι οποίοι υιοθετούν αναλυτικές τεχνικές που λαμβάνουν υπόψη τη σημασία και την πολυτροπικότητα των σχεδίων των μικρών παιδιών, καθώς τα σχέδια αυτά αποτελούν έναν προβληματικό και περίπλοκο τρόπο επικοινωνίας για ανάλυση. Κατά τη σχεδίαση, τα παιδιά μπορούν να καθοδηγούνται, ώστε να επιλέξουν ένα θέμα, επειδή τα θέματα είναι το κλειδί για την τόνωση του μυαλού των παιδιών. Με την καθοδήγηση και τις

θεματικές προτάσεις που παρέχονται από ενήλικες, τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν τις προσωπικές τους εμπειρίες και αντιλήψεις για τον κόσμο (Hsu et al., 1993).

Σύμφωνα με τους Farokhi και Hashemi (2011) το σχέδιο είναι στο ίδιο πεδίο έκφρασης με το παιχνίδι και την ομιλία. Τα παιδιά που σχεδιάζουν είναι χαρούμενα παιδιά. Εκφράζουν τους φόβους, τις χαρές, τα όνειρα, τον πόνο κ.λπ. μέσω σχεδίων, και επίσης δίνουν πληροφορίες για τη σχέση τους με τον κόσμο και με άλλα πράγματα. Το σχέδιο είναι μια διέξοδος για επικοινωνία και το έργο τέχνης των παιδιών αντιπροσωπεύει μια άποψη της προσωπικότητάς τους. Είναι σπάνιο για τα παιδιά να μην σχεδιάζουν, αυτό μπορεί να είναι μια αντανάκλαση κάποιου τραύματος. Στη μελέτη αυτή διαπιστώθηκε επίσης, ότι τα παιδιά δεν επιλέγουν τα εργαλεία τους κατά τύχη. Όταν μπορούν να έχουν την επιλογή θα κλίνουν προς ένα συγκεκριμένο είδος χαρτιού ή μολυβιού. Αυτή η επιλογή αποκαλύπτει τη διάθεση και την προσωπικότητά τους. Για παράδειγμα, τα μολύβια με φαρδιές ή χοντρές μύτες είναι η αγαπημένη επιλογή σε αποφασιστικά παιδιά, ενώ τα παιδιά που έχουν μεγαλύτερη δυσκολία να εκφραστούν ή να τα διεκδικούν, προτιμούν τα μολύβια με λεπτές μύτες. Το μέγεθος του επιλεγμένου φύλλου χαρτιού είναι μια καλή ένδειξη του τρόπου που ένα παιδί θέλει να βρεθεί στη ζωή του. Όσο μεγαλύτερο είναι το φύλλο, τόσο περισσότερο το παιδί θέλει να αναδειχθεί. Επιλέγοντας ένα μικρότερο φύλλο χαρτιού δείχνει ότι ένα παιδί έχει καλή συγκέντρωση. Όταν τα παιδιά ζωγραφίζουν, αισθάνονται ελεύθερα να εκφραστούν, να μεταδώσουν ισχυρά μηνύματα, θετικά και αρνητικά, και πράγματα, επίσης, που δεν έχουν μεγάλη σημασία. Η ανάλυση των σχεδίων γίνεται μέσω επανάληψης στοιχείων, όπως το χρώμα, τα σχήματα και οι επαναλαμβανόμενες λεπτομέρειες που δείχνουν νοήματα.

Για να κατανοήσει κάποιος τις ζωγραφιές των παιδιών, καταρχάς, είναι σημαντικό να προσέχει συνεχώς την πρώτη εντύπωση ενός σχεδίου (Kisovar-Ivanda, 2014). Αντί να ερμηνεύσουμε μια εικόνα, είναι πιο σημαντικό να τονίσουμε την πρώτη αίσθηση που είχε ο αναγνώστης. Το άτομο που ερμηνεύει πρέπει να συνειδητοποιήσει την εντύπωση που αισθάνεται και πρέπει να διατηρήσει τις πληροφορίες μέχρι πολύ αργότερα. Μερικές φορές, υπάρχει η πιθανότητα η πρώτη εντύπωση που έγινε αισθητή, να σημαίνει ότι εκείνη έχει στενή επαφή με τον ασυνείδητο κόσμο του παιδιού. Επίσης, αντί

να εστιάσουμε στην εύρεση συμβόλων, εκεί είναι ανάγκη να δούμε την εικόνα στο σύνολό της. Το ολοκληρωμένο σύνολο είναι μεγαλύτερο από ένα συνολικό άθροισμα των μερών του. Αυτό ονομάζεται η «υπεροχή του συνόλου».

2. Ερευνητική προσέγγιση

2.1. Το αντικείμενο και η περιγραφή της έρευνας

Στην παρούσα μελέτη, κύριος στόχος είναι να διερευνηθούν τα συναισθήματα και οι αντιλήψεις παιδιών προσχολικής ηλικίας για τη διαδικτυακή διδασκαλία και μάθηση κατά τη διάρκεια συμμετοχής τους στο πρόγραμμα τηλεκπαίδευσης την περίοδο της αναστολής λειτουργίας των σχολικών μονάδων.

Με σκοπό να επιτευχθούν τα παραπάνω πραγματοποιήθηκε έρευνα στην οποία συμμετείχαν 6 αγόρια και 5 κορίτσια ηλικίας 4-6 ετών που κατοικούν σε περιοχές της βόρειας Κέρκυρας. Τα παιδιά αυτά παρακολούθησαν διαδικτυακά ομόχρονα μαθήματα από τις δύο νηπιαγωγούς τους, από τις 18/11/2020 έως τις 23/12/2020 (περίοδος 2ου lockdown) μέσω της πλατφόρμας Cisco Webex Meetings. Το μάθημα πραγματοποιούνταν από τις 14:00-16:20 καθημερινά. Η ερευνητική διαδικασία διήρκησε δύο μήνες από την έναρξη της τηλεκπαίδευσης έως και δυο εβδομάδες μετά το τέλος της.

Το διαδικτυακό μάθημα που παρακολουθούσαν τα παιδιά κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης, περιλάμβανε κάποιες ρουτίνες, όπως παρουσίαση των εργασιών των παιδιών και συμπλήρωση ημερολογίου, παρουσιάσεις θεματικής ενότητας με λογισμικό παρουσίασης, γυμναστική, διαδραστικά παιχνίδια, ψηφιακά παραμύθια, τραγούδια και διαλείμματα. Κατά τη διάρκεια των μαθημάτων οι κάμερες όλων των συμμετεχόντων ήταν ανοιχτές, ενώ τα μικρόφωνα κλειστά. Τα παιδιά σταδιακά και με τη βοήθεια των φροντιστών τους, έμαθαν να ανοιγοκλείνουν τα μικρόφωνα, ώστε να παίρνουν τον λόγο, όταν το επιθυμούσαν. Ήταν απαραίτητο να υπάρχει κάποιος ενήλικας κοντά στο παιδί καθ' όλη τη διάρκεια του μαθήματος υποστηρίζοντάς το, αν ανέκυπταν τεχνικές δυσκολίες. Κύριο ζήτημα της έρευνας ήταν να διερευνηθούν οι απόψεις των παιδιών-συμμετεχόντων υπό το πρίσμα αυτής της πρωτόγνωρης διαδικτυακής εμπειρίας. Η προσοχή μας εστιάστηκε στην κατανόηση ποιοτικών χαρακτηριστικών που προέκυψαν από τα λόγια και τις ζωγραφιές των παιδιών.

2.2. Οι συμμετέχοντες/ουσες της έρευνας

Όλα τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα φοιτούν σε δημόσια νηπιαγωγεία της βόρειας Κέρκυρας. Τα τέσσερα από αυτά είναι προνήπια (4-5 ετών), ενώ τα υπόλοιπα επτά είναι νήπια (5-6 ετών). Από αυτά, τα πέντε είναι κορίτσια και τα έξι αγόρια. Όλα έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Κέρκυρα από Έλληνες γονείς, εκτός από το παιδί 7 και το παιδί 9 τα οποία έχουν μαμά από άλλη ευρωπαϊκή χώρα· τα παιδιά αυτά μιλούν και τη γλώσσα της μητέρας τους.

Πίνακας 1 Συγκεντρωτικός πίνακας χαρακτηριστικών για κάθε παιδί

	Φύλο	Τάξη	Αδέρφια	Μέλος Οικ.	Συσκευή
Παιδί 1	Κορίτσι	Νήπιο	Όχι	3 ^ο	Φορητός Η/Υ
Παιδί 2	Κορίτσι	Νήπιο	Όχι	3 ^ο	Κινητό
Παιδί 3	Κορίτσι	Προνήπιο	Ναι	4 ^ο	Φορητός Η/Υ
Παιδί 4	Αγόρι	Νήπιο	Ναι	3 ^ο	Φορητός Η/Υ
Παιδί 5	Αγόρι	Νήπιο	Ναι	4 ^ο	Φορητός Η/Υ
Παιδί 6	Αγόρι	Νήπιο	Ναι	5 ^ο	Φορητός Η/Υ
Παιδί 7	Αγόρι	Νήπιο	Ναι	3 ^ο	Φορητός Η/Υ
Παιδί 8	Αγόρι	Προνήπιο	Ναι	3 ^ο	Σταθερός Η/Υ
Παιδί 9	Κορίτσι	Προνήπιο	Όχι	3 ^ο	Τάμπλετ
Παιδί 10	Κορίτσι	Προνήπιο	Ναι	3 ^ο	Φορητός Η/Υ
Παιδί 11	Αγόρι	Νήπιο	Όχι	3 ^ο	Φορητός Η/Υ

Τα παιδιά συμμετείχαν για πρώτη φορά σε μια τέτοια διαδικασία, ωστόσο, ήταν όλα πρόθυμα να απαντήσουν στις ερωτήσεις της συνέντευξης και να ζωγραφίσουν αυτό που τους ζητήθηκε. Το παιδί 11 αρνήθηκε να απαντήσει σε οποιαδήποτε ερώτηση, δέχτηκε μόνο να ζωγραφίσει. Η επιλογή των παιδιών αυτών, ως μέρος της μελέτης έγινε για πρακτικούς λόγους, κυρίως διότι ήταν εφικτή η επικοινωνία και η συνεργασία με τους γονείς τους. Ήταν αναγκαίο να υπάρχει επικοινωνία με τους γονείς, ώστε να ορίζονται οι διαδικτυακές συναντήσεις απ' όπου έγιναν οι συνεντεύξεις. Επιπλέον, ήταν απαραίτητο να μιλάμε με τους γονείς, ώστε να συντονίζουν και να προωθούν σε εμάς τα έργα των παιδιών. Στον Πίνακα 1, παρουσιάζονται συγκεντρωτικά στοιχεία των παιδιών που θεωρούμε χρήσιμα δεδομένα και που αξιοποιήθηκαν στην έρευνα, καθώς μπορεί να επηρεάζουν τις αντιλήψεις και τα συναισθήματά τους για τη διαδικτυακή μάθηση. Πέρα από το φύλο και την ηλικία είναι σημαντικό να εξεταστεί αν η ύπαρξη μικρότερων ή μεγαλύτερων αδελφών, καθώς και η συσκευή που χρησιμοποιήθηκε για τη παρακολούθηση των μαθημάτων, επηρέασαν το πώς βίωσαν τα παιδιά την διαδικτυακή μάθηση.

Όπως προαναφέρθηκε, το ενδιαφέρον της ερευνητικής μας προσέγγισης εστιάστηκε στην ανάλυση και κατανόηση του νοήματος του λόγου και των σχεδίων των παιδιών. Η συγκεκριμένη προσέγγιση χρησιμοποιήθηκε αρχικά ως ένα εργαλείο σκέψης και καθοδήγησης, ώστε με τις κατάλληλες τεχνικές να συλλέξουμε, να αναλύσουμε και να ερμηνεύσουμε τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν.

Για να εντοπιστούν τα συναισθήματα και οι εμπειρίες των παιδιών-συμμετεχόντων χρησιμοποιήθηκαν τρία εργαλεία: ημιδομημένες συνεντεύξεις, επινόηση ιστοριών και ζωγραφιές (Ισαρη & Πούρκος, 2015). Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά κλήθηκαν να απαντήσουν σε πέντε ανοιχτές, διερευνητικές ερωτήσεις, να επινοήσουν μια μικρή ιστορία σχετική με το κλείσιμο των σχολείων και να ζωγραφίσουν την ψηφιακή τους τάξη μετά από ημικατευθυνόμενες οδηγίες (βλ. Εικόνα 1). Η συλλογή των δεδομένων έγινε από τον ίδιο τον ερευνητή μέσω τηλεδιάσκεψης, λόγω των περιορισμών στις μετακινήσεις εξαιτίας της νόσου του Covid-19, ενώ οι ζωγραφιές των παιδιών στάλθηκαν από τους γονείς με τη μορφή φωτογραφιών. Τα παιδιά και οι γονείς τους ενημερώθηκαν

ότι η συμμετοχή τους σε αυτήν την έρευνα ήταν εθελοντική, ανώνυμη και ότι θα μπορούσαν να αποσυρθούν ανά πάσα στιγμή, αν το επιθυμούσαν. Στα παιδιά έγινε, επίσης, σαφές ότι δεν υπάρχει σωστή ή λάθος απάντηση, αλλά δεχόμαστε όλες τις απόψεις. Ήταν σημαντικό να δημιουργηθεί ένα άνετο και ασφαλές κλίμα επικοινωνίας, ώστε να δοθούν όσο το δυνατόν πιο ειλικρινείς απαντήσεις.

Οι ερωτήσεις της συνέντευξης

- I. Τι είναι ψηφιακή τάξη και διαδικτυακό μάθημα; Τι κάνετε εκεί;
- II. Τι είναι αυτό που σου αρέσει περισσότερο στο διαδικτυακό μάθημα;
- III. Τι είναι αυτό που σου αρέσει λιγότερο;
- IV. Αν ήσουν κυρία για μια μέρα, τι θα άλλαζες;/ τι άλλο θα έκανες; Θα έκανες κάτι με διαφορετικό τρόπο;
- V. Ένα άλλο παιδάκι σε μια άλλη πόλη, θα ξεκινήσει διαδικτυακό μάθημα όπως εσύ. Τι θέλεις να του πεις για να τον προετοιμάσεις;/Τι πρέπει να γνωρίζει;

Η ιστορία

«Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένα αγοράκι (ή ένα ζωάκι) που το έλεγαν Τάδε, ξαφνικά έκλεισε το σχολείο του λόγω μιας πανδημίας μετά... Συνέχισε την ιστορία, τί έγινε μετά;»

Η ζωγραφιά

«Ζωγράφισε όπως φαντάζεσαι την Ψηφιακή Τάξη.»

Εικόνα 1 Οι ερωτήσεις της συνέντευξης

Τα δεδομένα προήλθαν από τρεις διαφορετικές χρονικές στιγμές, εκτός του ωραρίου των διαδικτυακών μαθημάτων. Συλλέχθηκαν για πρώτη φορά κατά τις πρώτες μέρες της τηλεκπαίδευσης, ύστερα περίπου στη μέση και στο τέλος του προγράμματος. Συγκεκριμένα, στοιχεία συλλέχθηκαν στα τέλη Νοεμβρίου, στα μέσα Δεκεμβρίου και στα τέλη Δεκεμβρίου του 2020. Η μελέτη πραγματοποιήθηκε σε τρία διαφορετικά χρονικά

πλαίσια ώστε να εντοπιστούν πιθανοί μετασχηματισμοί των συναισθημάτων και των απόψεων των παιδιών που μπορεί να προέκυπταν με το πέρασμα των μαθημάτων.

2.3. Ποιοτική Ανάλυση Δεδομένων

Το NVivo είναι ένα πακέτο λογισμικού υπολογιστικής ανάλυσης δεδομένων (QDA) που παράγεται από την QSR International. Το NVivo βοηθά τους ποιοτικούς ερευνητές να οργανώσουν, να αναλύσουν και να βρουν πληροφορίες για μη δομημένα ή ποιοτικά δεδομένα, όπως συνεντεύξεις, απαντήσεις ανοιχτής έρευνας, άρθρα περιοδικών, κοινωνικά μέσα και περιεχόμενο ιστού, όπου απαιτούνται βαθιά επίπεδα ανάλυσης σε μικρούς ή μεγάλους όγκους δεδομένων (McNiff, 2016).

Το λογισμικό αυτό αποτέλεσε βασικό «χώρο εργασίας» μας, ώστε να οργανώσουμε και να αναλύσουμε τα δεδομένα που συγκεντρώσαμε και κατ' επέκταση να καταφέρουμε πιο γρήγορα και αποτελεσματικά να ανακτήσουμε χρήσιμες πληροφορίες για την έρευνά μας. Οι εύχρηστες λειτουργίες του λογισμικού βοήθησαν να επεξεργαστούμε το ερευνητικό υλικό με ένα δυναμικό τρόπο, ανέδειξε νέα ερωτήματα, καθώς επεξεργαζόμασταν το υλικό, και, κατ' επέκταση, νέα ευρήματα (Δουκάκης, 2012). Εκτός από τις νέες πληροφορίες που προέκυψαν, εντοπίστηκαν σχέσεις και συνδέσεις ανάμεσα στα δεδομένα τα οποία μπόρεσαν να απεικονιστούν με γραφήματα και διαγράμματα εξασφαλίζοντας έτσι μια οπτική αναπαράσταση των δεδομένων και συνεπώς μια καλύτερη απόδοση του νοήματος.

2.4. Εφαρμογή εργαλείου κατά τη μελέτη περίπτωσης

2.4.1. Η επεξεργασία και κωδικοποίηση των δεδομένων

Το επόμενο βήμα στην πορεία της έρευνας, μετά τη συλλογή του υλικού και την εξοικείωση με τα δεδομένα, είναι η επεξεργασία τους. Μετά από τη μελέτη των συνεντεύξεων και των ζωγραφιών, την εισαγωγή τους στο λογισμικό ποιοτικής ανάλυσης για το οποίο έγινε λόγος παραπάνω και την οργάνωσή τους σε φακέλους, περάσαμε στο σημαντικότερο βήμα της έρευνας, την κωδικοποίηση των δεδομένων.

Codes			
	Name	Files	References
	Device	15	16
	Drawings	29	125
	E-class perceptions	27	27
	Negative comments	24	28
	Positive comments	27	51
	Requirements	26	26
	Story	24	53
	Suggestions	27	27

Εικόνα 2 Θεματικές ύστερα από κωδικοποίηση

Ύστερα από μια αρχική κωδικοποίηση ακολούθησε το στάδιο της οριζόντιας κωδικοποίησης, όπου συλλέχθηκαν κωδικοί από το σύνολο των δεδομένων και ομαδοποιήθηκαν σε θεματικές, βάσει των κοινών τους στοιχείων. Συγκεκριμένα, δημιουργήθηκαν οκτώ θεματικές εκ των οποίων οι τέσσερις εμπεριείχαν υποσύνολα (children) για καλύτερη οργάνωση και ταξινόμηση του συγκεντρωμένου υλικού, όπως φαίνεται στις εικόνες 2 και 3. Τα ποιοτικά δεδομένα στα κείμενα αναλύθηκαν σειρά προς σειρά και κωδικοποιήθηκαν σε συγκεκριμένους κόμβους ανάλογα με το περιεχόμενό τους. Οι εικόνες αναλύθηκαν και αυτές και τμήματά τους κωδικοποιήθηκαν σε κατηγορίες, όπως και τα κείμενα.

Codes			Codes		
Name	Files	References	Name	Files	References
Drawings	29	125	Story	24	53
Characters	26	34	Back to school	10	10
Colorful	17	17	Covid-19	3	4
environment	7	12	Distance learning	14	15
key objects	26	29	Feelings	6	11
Location	8	8	Friends	5	5
Not colorful	9	9	Home	8	8
relationships	3	3			
symbolic elements	1	1			
text	9	12			
Negative comments	24	28	Positive comments	27	51
Classmates	6	6	Break	2	2
No talking	3	3	Calendar	4	4
Tasks	3	4	Classmates	5	5
Technical issues	9	9	Drawing time	4	4
Time in front of screen	5	5	Lesson	14	14
			PE	5	5
			Playing games	6	6
			P.C.	3	3

Εικόνα 3 Υποσύνολα θεματικών

Στη συνέχεια δημιουργήσαμε τις εξεταζόμενες περιπτώσεις (cases). Τα παιδιά-συμμετέχοντες στην έρευνα και τα χαρακτηριστικά τους που αξιολογήθηκαν ως σημαντικά σε σχέση με τα ερωτήματα της έρευνας. Δημιουργήθηκαν 11 cases' στην εικόνα 4 φαίνονται οι ιδιότητες αυτών: το φύλο, η τάξη (νήπια/προνήπια), η ύπαρξη αδελφών, το ποιο μέλος είναι στην οικογένειά τους και η συσκευή με την οποία παρακολούθησαν τα διαδικτυακά μαθήματα. Σε κάθε παιδί κωδικοποιήθηκαν ολόκληροι οι φάκελοι με τις συνεντεύξεις, τις ιστορίες και τις ζωγραφιές του.

Cases Search Project			
+	Name	Files	References
	kid 1	9	9
	kid 10	3	3
	kid 11	2	2
	kid 2	9	9
	kid 3	9	9
	kid 4	9	9
	kid 5	9	9
	kid 6	6	6
	kid 7	9	9
	kid 8	8	8
	kid 9	9	9

Case Classifications Search	
	Person
+	Name
	Gender
	Age-group
	Siblings
	Family member
	Device used

Εικόνα 4 Συμμετέχοντες και ιδιότητες

2.4.2. Αναζήτηση, ανάκτηση και οπτικοποίηση των δεδομένων

Με στόχο να εντοπίσουμε εύκολα και γρήγορα χρήσιμα στοιχεία για τη μελέτη του φαινομένου που ερευνάται, αξιοποιήθηκαν διάφορες λειτουργίες αναζήτησης και ανάκτησης του λογισμικού. Αφού τέθηκαν ερωτήματα σχετικά με τις σχέσεις και συνδέσεις των δεδομένων, αναζητήθηκαν συγκεκριμένες έννοιες, φράσεις και λέξεις σε επιλεγμένες περιοχές του υλικού. Αυτό επέτρεψε να έχουμε μια πιο σφαιρική εικόνα και βαθύτερη κατανόηση των δεδομένων που κωδικοποιήθηκαν. Επιπρόσθετα, οι λειτουργίες της αναζήτησης βοήθησαν στην εξέταση και στον εντοπισμό μετασχηματισμών των δεδομένων στις τρεις φάσεις της έρευνας. Τα είδη της αναζήτησης που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η «αναζήτηση κειμένου» (text query), η «αναζήτηση συχνότητας λέξεων» (word frequency query) και η «αναζήτηση και σύγκριση της κωδικοποίησης σε κόμβους» (coding comparison query & group query).

Όλα τα αποτελέσματα των αναζητήσεων αναπαραστάθηκαν με ποικίλους τρόπους, όπως σύννεφα λέξεων (word cloud), δενδροειδείς χάρτες (tree map), χάρτες σύνδεσης κόμβων (connection map), λίστες (list), μοντέλα (models), γραφήματα (graphs) και διαγράμματα (charts). Οι οπτικές απεικονίσεις διευκόλυναν την εξέταση κρίσιμων σημείων και συνέλαβαν στο να γίνει αντιληπτό ποιες έννοιες, θεματικές και χαρακτηριστικά έχρηζαν

περαιτέρω διερεύνησης, ανάλυσης. Επιπλέον, αποτυπώθηκαν διάφορες διασυνδέσεις μεταξύ κατηγοριών και το σημαντικότερο, τα αναλυτικά ερευνητικά ευρήματα με συνοπτικό τρόπο.

Το NVivo αποτέλεσε ένα χρήσιμο εργαλείο για την οργάνωση, διαχείριση, κωδικοποίηση και αναζήτηση των ποιοτικών δεδομένων που συλλέξαμε από τις συνεντεύξεις τις ιστορίες και της ζωγραφιές των παιδιών, καθώς και στην οπτικοποίηση των ευρημάτων που προέκυψαν. Στη συνέχεια της εργασίας, μαζί με τα αποτελέσματα της έρευνας θα παρατεθούν οι οπτικές απεικονίσεις που εξήχθησαν από τον χώρο εργασίας του λογισμικού.

3. Παρουσίαση και ερμηνεία αποτελεσμάτων

3.1. Θεματικές περιοχές

Κατά την εφαρμογή του NVivo εξετάστηκαν τα λόγια και οι ζωγραφιές των παιδιών με στόχο να εντοπιστούν και να αναλυθούν οι απόψεις των παιδιών-συμμετεχόντων για την εξ αποστάσεως εκπαιδευτική διαδικασία. Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ερευνητικά αποτελέσματα της μελέτης αναφορικά με τις εμπειρίες τους και γίνεται μια προσπάθεια ερμηνείας τους.

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο και όπως φαίνεται στις εικόνες 1 και 2, οι θεματικές περιοχές που μας απασχόλησαν και πρόκειται να αναλύσουμε παρακάτω ήταν οι εξής:

- Οι πεποιθήσεις των παιδιών για την ψηφιακή τάξη
- Τα θετικά σχόλια για το διαδικτυακό μάθημα
- Τα αρνητικά σχόλια για το διαδικτυακό μάθημα
- Οι προτάσεις που αναφέρουν για ένα καλύτερο μάθημα
- Οι προϋποθέσεις που πιστεύουν ότι απαιτούνται για να την παρακολουθήση ενός διαδικτυακού μαθήματος
- Οι συσκευές που χρησιμοποίησαν για την παρακολούθηση του μαθήματος
- Οι ιστορίες που επινόησαν σχετικά με το κλείσιμο των σχολείων
- Οι ζωγραφιές τους

Τα θετικά και τα αρνητικά σχόλια, οι ιστορίες τους και οι ζωγραφιές τους αναλύθηκαν περαιτέρω σε υποενότητες με σκοπό να εντοπιστούν οι περιοχές που απασχόλησαν περισσότερο ή λιγότερο τα παιδιά. Συγκεκριμένα, οι αναφορές ανά κατηγορία έχουν ως εξής:

- **Θετικά σχόλια:** Τα παιδιά αναφέρθηκαν στο διάλειμμα, στους συμμαθητές τους, στο ημερολόγιο, στη γυμναστική, στο μάθημα, στο παιχνίδι, στη ζωγραφική και στη συσκευή παρακολούθησης του μαθήματος.
- **Αρνητικά σχόλια:** Τα παιδιά αναφέρθηκαν στην ώρα παραμονής μπροστά στην οθόνη, σε τεχνικά προβλήματα, στην απουσία επαφής με τους συμμαθητές τους, στις εργασίες και στο ότι δε μιλούσαν.
- **Ιστορίες:** Τα παιδιά αναφέρθηκαν στην πανδημία Covid-19, στην εξ αποστάσεως διδασκαλία, σε φίλους, σε συναισθήματα, στην επιστροφή στο σχολείο και στο σπίτι τους.
- **Ζωγραφιές:** Τα παιδιά ζωγράφισαν ανθρώπους και σχέσεις, τοποθεσίες, στοιχεία από το περιβάλλον, αντικείμενα, κείμενο και σύμβολα. Θεωρήσαμε αναγκαίο οι ζωγραφιές να κωδικοποιηθούν και στις κατηγορίες πολύχρωμες και μη.

3.2. Αποτελέσματα ανάλυσης συνεντεύξεων

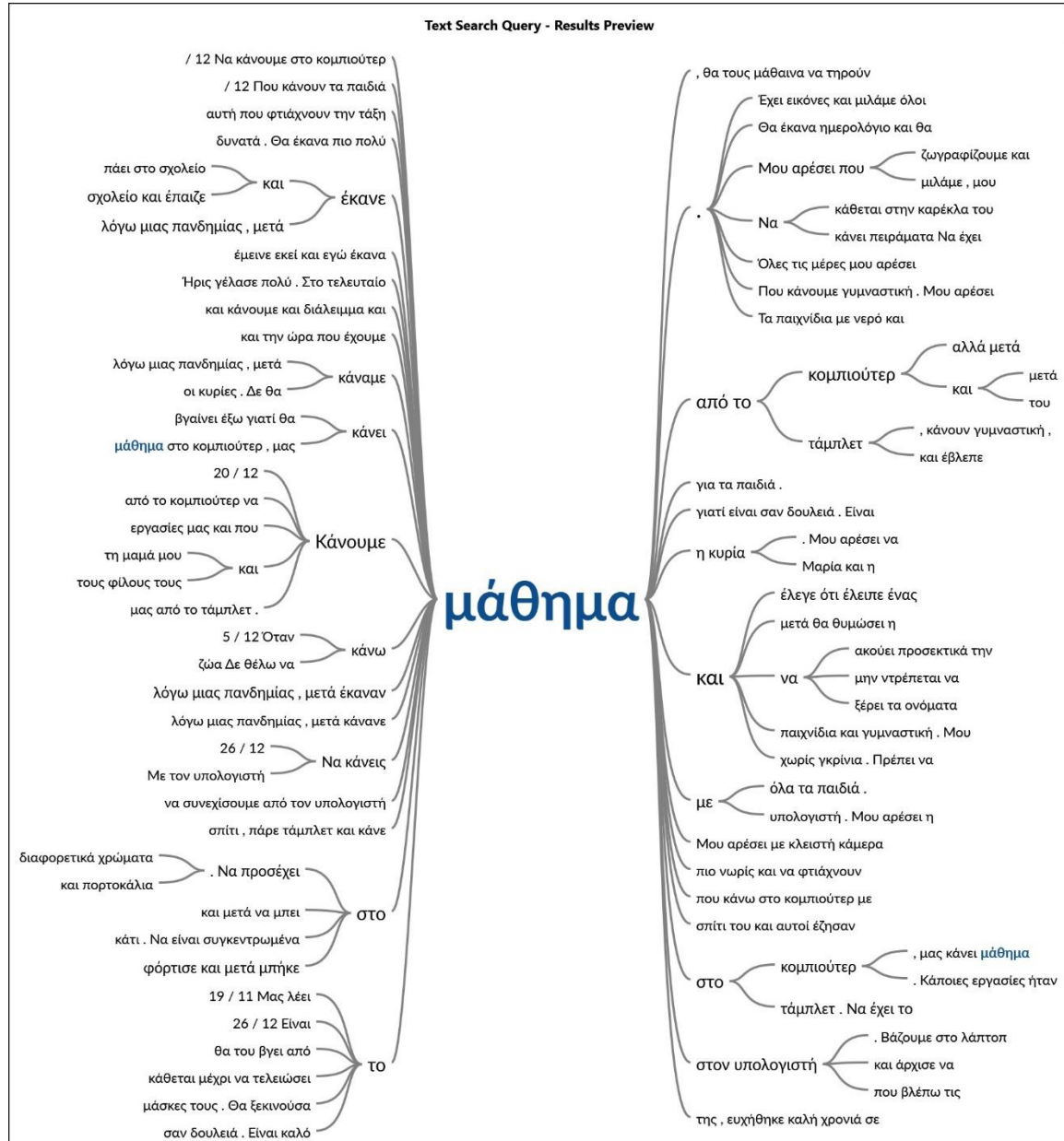
Υστερα από ένα γενικό έλεγχο ολόκληρων των συνεντεύξεων των παιδιών κατά τις τρεις φάσεις της έρευνας, παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά χρησιμοποιούσαν πολύ συχνά τη λέξη «μάθημα». Για την ακρίβεια, η λέξη αυτή αναδείχθηκε ως η πιο συχνή λέξη και στις τρεις φάσεις των συνεντεύξεων, όπως φαίνεται στην εικόνα 5.

Εικόνα 4 A' , B' και Γ' φάσεις συνεντεύξεων

Η παρατήρηση αυτή οδήγησε στην αναζήτηση των απόψεών τους σχετικά με αυτή τη λέξη. Τα παιδιά αναφέρθηκαν στο μάθημα σε όλες τις ερωτήσεις των συνεντεύξεων, αλλά και στις αφηγήσεις των ιστοριών τους. Το μάθημα τέθηκε στο επίκεντρο αυτής της

έρευνας και στη συνέχεια αυτού του κεφαλαίου θα αναδειχθούν οι πεποιθήσεις τους σχετικά με αυτό. Στην παρακάτω εικόνα αναπαρίστανται σχηματικά τα χωρία των συνεντεύξεων και των ιστοριών, ύστερα από την αναζήτησης της λέξης «μάθημα».

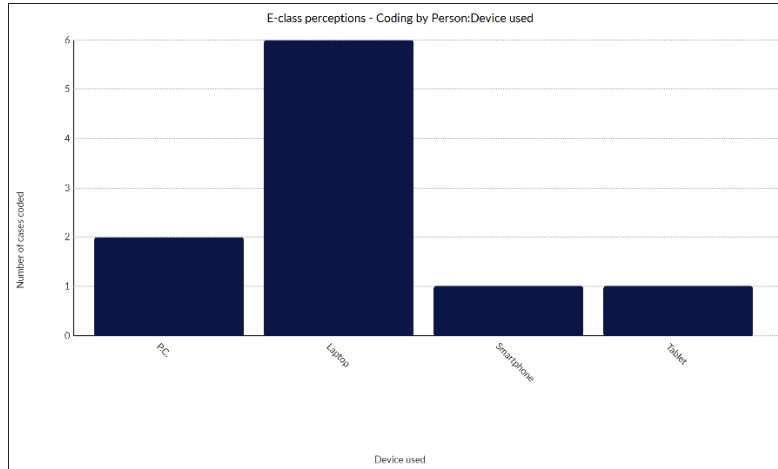

Εικόνα 5 Αποτελέσματα από την αναζήτηση της λέξης «μάθημα»

3.3. Αντιλήψεις για την ψηφιακή τάξη

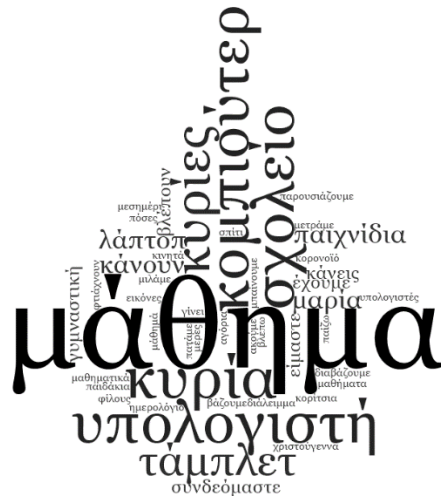
Σε αυτήν την κατηγορία έγινε έλεγχος των πεποιθήσεων των παιδιών για τη ψηφιακή τάξη και το διαδικτυακό μάθημα. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα περισσότερα

παιδιά παρακολούθησαν τα μαθήματα μέσω φορητού υπολογιστή. Στην εικόνα 7 φαίνεται ο αριθμός των παιδιών και οι συσκευές που χρησιμοποιήθηκαν κατά την εξ αποστάσεως διδασκαλία.

Εικόνα 6 Συσκευές που χρησιμοποίησαν τα παιδιά

Στην επόμενη εικόνα φαίνονται οι συχνότερες λέξεις που χρησιμοποίησαν τα παιδιά για να περιγράψουν την ψηφιακή τάξη.

Εικόνα 7 Συχνότερες λέξεις στην κατηγορία «Πεποιθήσεις για την ψηφιακή τάξη»

Αν λοιπόν, μπορούσαμε να ορίσουμε την ψηφιακή τάξη λαμβάνοντας υπόψη τις συχνότερες λέξεις που χρησιμοποίησαν τα παιδιά για να απαντήσουν σε αυτό το ερώτημα, θα λέγαμε ότι «Ψηφιακή τάξη είναι το μάθημα με τις κυρίες από το κομπιούτερ/υπολογιστή/τάμπλετ». Ένας ορισμός περιεκτικός, εύστοχος και επί του θέματος. Λιγότερο συχνά, στην ίδια κατηγορία, τα παιδιά έκαναν λόγο για το σχολείο,

καθώς και τα εκπαιδευτικά αντικείμενα με τα οποία ασχολήθηκαν στο διαδικτυακό μάθημα. Το Παιδί 3 συσχέτισε την ψηφιακή τάξη με τον κορονοϊό.

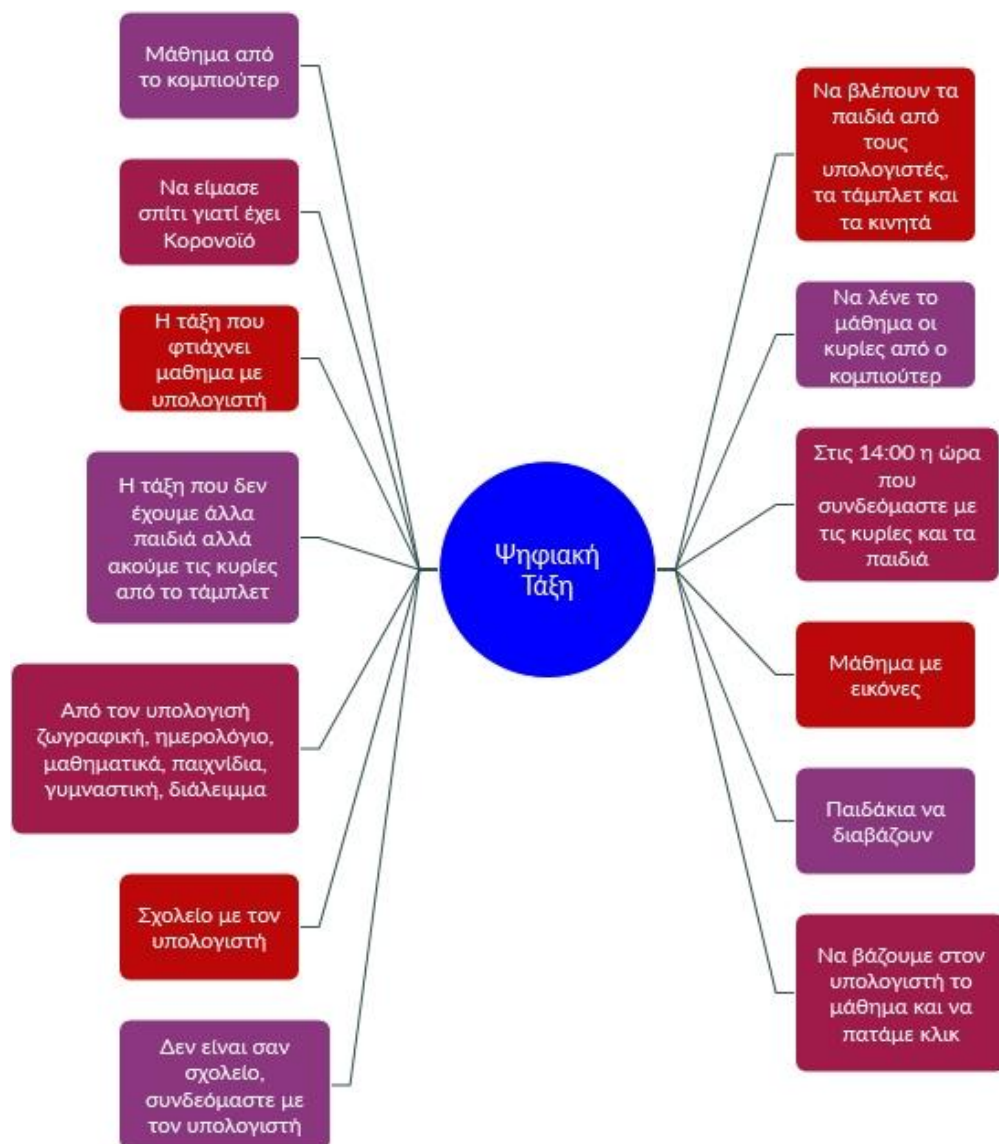
<Files\\Interviews A\\Σ.3α> - § 1 reference coded [17,05% Coverage]

Reference 1 - 17,05% Coverage

4) Παιδιά να είμαστε σίτι γιατί έχει κορονοϊό.

Εικόνα 8 Απάντηση παιδιού 3 στην ερώτηση για την ψηφιακή τάξη

Παρακάτω συγκεντρώσαμε τις διαφορετικές απαντήσεις που δόθηκαν στο ίδιο ερώτημα.

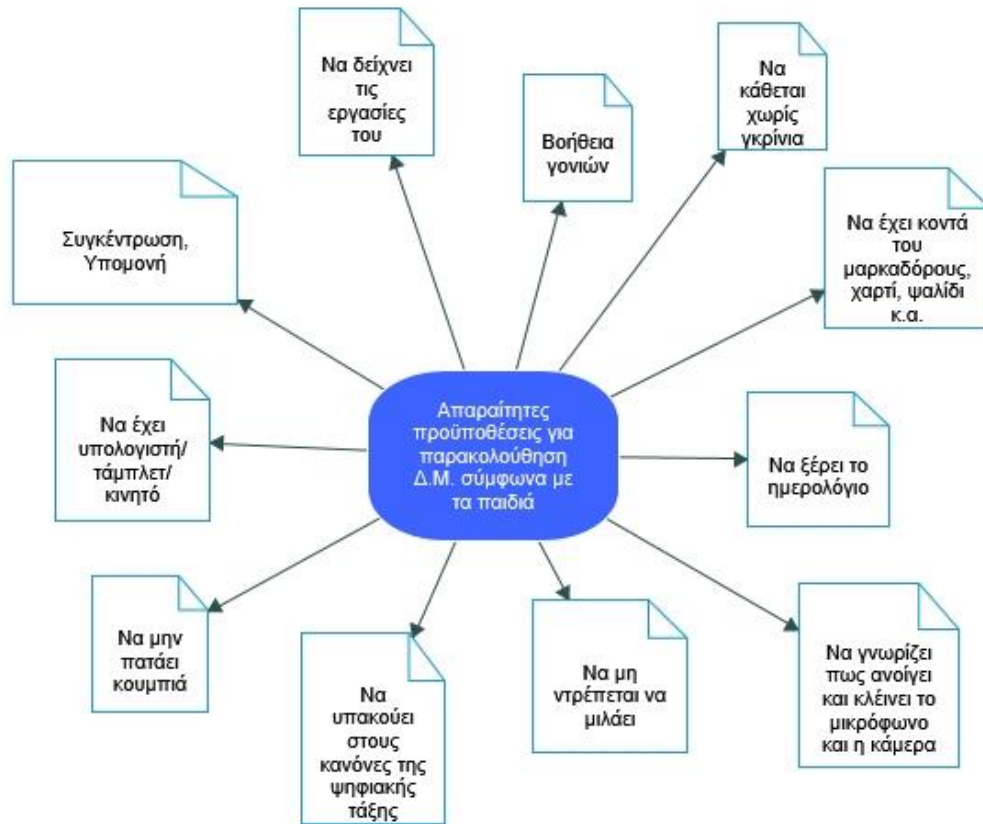
Εικόνα 9 Απαντήσεις στην ερώτηση για την ψηφιακή τάξη

3.4. Απαραίτητες προϋποθέσεις για να γίνει διαδικτυακό μάθημα

Με σκοπό να καταλάβουμε τις απόψεις των παιδιών αναφορικά με τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την παρακολούθηση διαδικτυακών μαθημάτων, τα ρωτήσαμε τί πρέπει να γνωρίζει κάποιος για να συμμετέχει σε ένα τέτοιο μάθημα ή τί θα λέγαμε σε κάποιο άλλο παιδί για να είναι προετοιμασμένο. Τέσσερα από τα δέκα παιδιά ανέφεραν ότι πρέπει να έχει υπολογιστή, τέσσερα παιδιά ανέφεραν ότι πρέπει να έχει μαζί μαρκαδόρους, τρία παιδιά ανέφεραν ότι πρέπει να κάθεται ήσυχα ή να κάθεται στην καρέκλα, και δύο παιδιά ανέφεραν ότι πρέπει να ξέρει τί μέρα και ώρα είναι το μάθημα. Αυτές ήταν οι κοινές απαντήσεις. Παρακάτω στον χάρτη, στην εικόνα 12, θα δούμε και τις υπόλοιπες απαντήσεις.

μάθημα	κάθεται	ακούει	τάμπλετ	ζωγραφίζει	κουμπιά	φάκελο	δασκάλο	θέλω	θυμώ	κανόν	κάποιος	καρέκλα	λάπτο	μάθαι
							διαφο	μαθημα	μπαμπ	μυλοκ	νούμε	ντρέπ	κονόμα	παιδιά
		κυρία		ημερολόγ	μάθει	ψαλίδι	δουλει	μαρία	παιδί	πήγαινε	πολλά	ποτήρι	απούμε	
	μαρκαδόρους		χαρτί	ήσυχα	μπροστά		εργασί	μέχρι	παιχνίδ	ηράγμα	σπίτι	συγκεν	σωστά	
υπολογιστή		μικρόφωνο				βάζει	έχουμε	μιλήσει	παρακο	προσεκ	τάξης	υπομον	φέρει	
	ξέρει		ανοίγει	κάμερα	πατάει	βοηθάει		ήσυχο	μολύβι	πατήσε	πρώτα	τελειώ	φεύγει	χρόνο
		μιλάει	δειξει	κλείνει	προσέχει	γκρίνια								
						γνωρίζει	θέλει	μόνος	πειράζε	σηκώνει	τραπέζ	χρειάζ	αχρώματ	

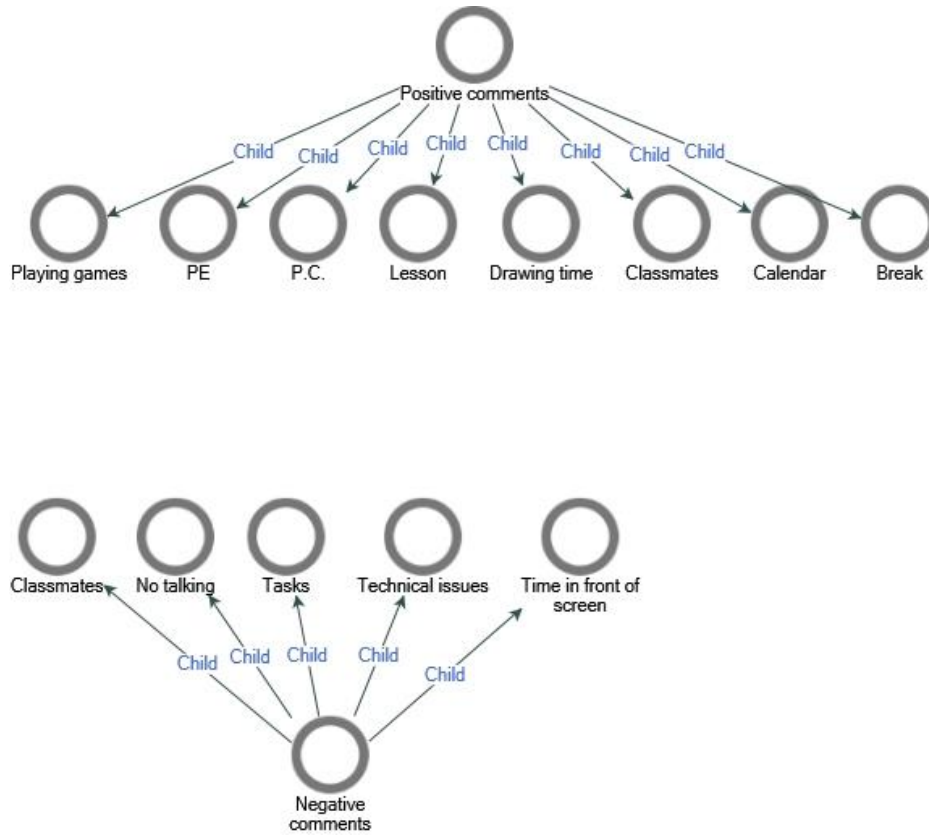
Εικόνα 10 Συχνότερε λέξεις για τις προϋποθέσεις παρακολούθησης

Εικόνα 11 Προϋποθέσεις παρακολούθησης διαδικτυακού μαθήματος

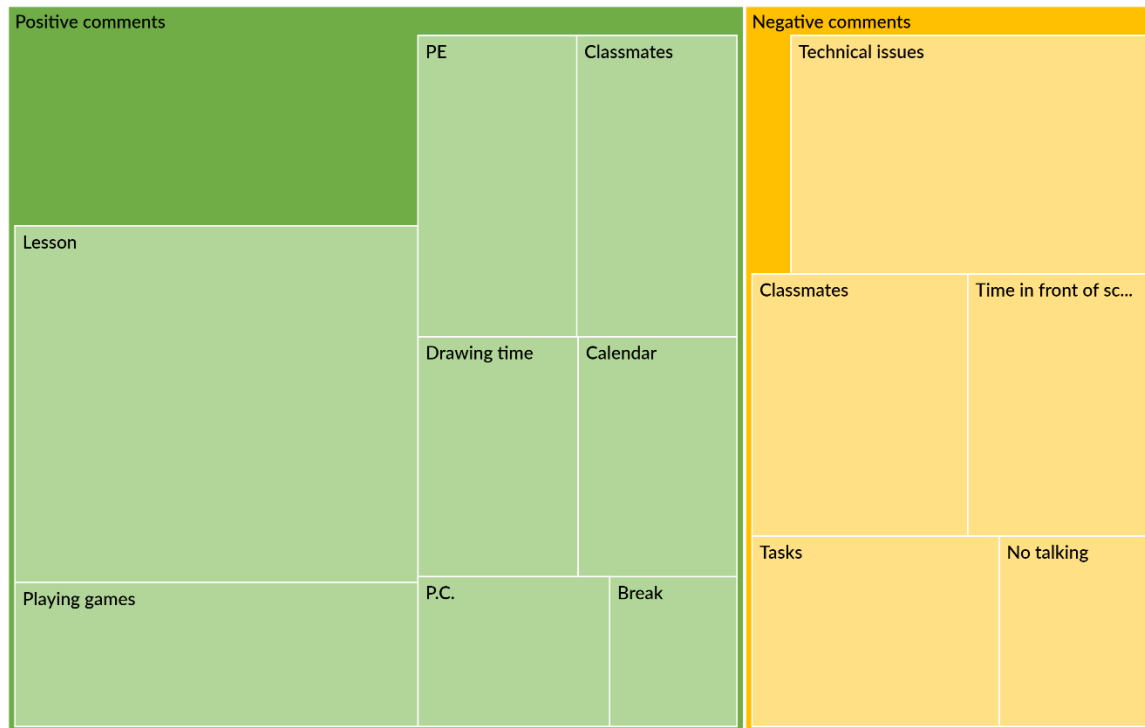
3.5. Ανάλυση θετικών και αρνητικών σχολίων

Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην ανάλυση και μελέτη των θετικών και αρνητικών σχολίων των παιδιών. Η ερώτηση που κλήθηκαν να απαντήσουν, ώστε να εκμαιεύσουμε στοιχεία για τα συναισθήματά τους σχετικά με την εξ αποστάσεως διδασκαλία και μάθηση, ήταν να περιγράψουν τί τους άρεσε και τί όχι, κατά τη διάρκεια των μαθημάτων. Όταν κάποιο παιδί δυσκολευόταν να απαντήσει, τότε η ερώτηση αναδιατυπωνόταν και ζητούσαμε να θυμηθούν αν υπήρχαν στιγμές κατά τη διάρκεια του μαθήματος που περνούσαν ωραία, και, αν ναι, ποιες είναι αυτές και το αντίθετο. Οι κατηγορίες των θετικών και αρνητικών σχολίων, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, αναλύθηκαν σε υποπεριοχές.

Εικόνα 12 Υποπεριοχές θετικών και αρνητικών σχολίων

Από το παραπάνω διάγραμμα φαίνεται ότι τα παιδιά αναφέρθηκαν σε μεγαλύτερο εύρος υποπεριοχών όταν μίλησαν για πράγματα που τους άρεσαν, ενώ τα αρνητικά σχόλια αντιστοιχούσαν σε λιγότερες υποπεριοχές. Η παραπάνω επισήμανση σχετίζεται με την πληθώρα των περιοχών και όχι με τη βαρύτητα των σχολίων.

Εικόνα 13 Γράφημα αναφορών για τους κώδικες θετικών και αρνητικών σχολίων

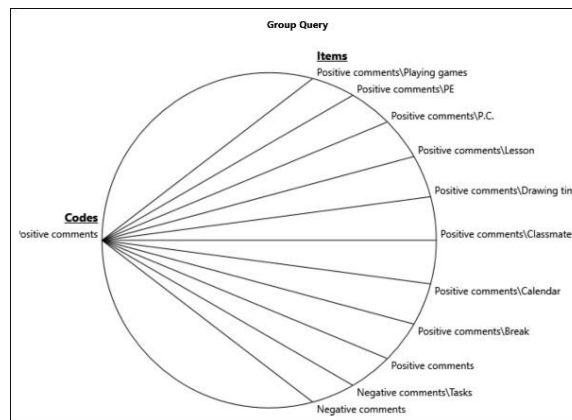
Στο γράφημα της εικόνας 14 παρουσιάζονται οι συνολικές αναφορές που προέκυψαν κατά την αναζήτηση βάσει των κωδικών θετικά και αρνητικά σχόλια. Είναι εμφανές ότι στα θετικά, οι περισσότερες αναφορές βρέθηκαν στην κατηγορία μάθημα. Πιο αναλυτικά, τα περισσότερα θετικά σχόλια σε αυτήν την υποπεριοχή αφορούσαν κάτι σχετικό με τις εμπειρίες τους από τα μαθήματα που είχαν κάνει με την δασκάλα τους. Αnéφεραν συγκεκριμένες ασκήσεις γλώσσας και μαθηματικών, πειράματα, να κόβουν κάτι με το ψαλίδι και άλλες δραστηριότητες με ζώα. Τα υπόλοιπα θετικά σχόλια αφορούσαν τα παιχνίδια που έπαιζαν την ώρα της γυμναστικής, τη ζωγραφική, το ημερολόγιο που συμπλήρωναν κάθε μέρα, το ότι μπορούσαν να δουν και να μιλήσουν στους συμμαθητές τους, ότι μπορούσαν να ανοιγοκλείνουν κάμερες, μικρόφωνα και να πατάνε κουμπιά και, τέλος, το διάλειμμα.

Στα αρνητικά σχόλια παρατηρήθηκαν περισσότερες αναφορές σε προβλήματα τεχνικής φύσης: προβλήματα ήχου, σύνδεσης ή «πέταγμα» σε άλλη σελίδα ή περιοχή του υπολογιστή, αν πατιόταν κάποιο κουμπί κατά λάθος. Ακολουθούν οι αναφορές των παιδιών για την έλλειψη επαφής και δια ζώσης παιχνιδιού με τους συμμαθητές τους.

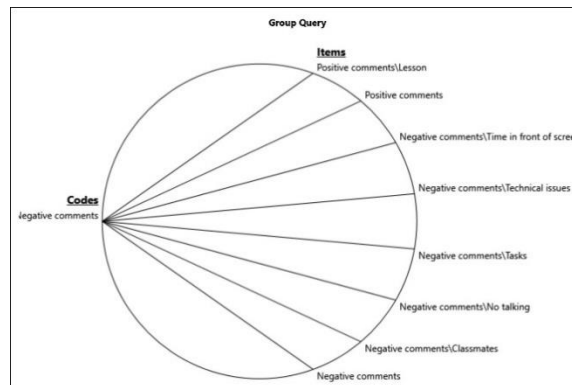
Άλλο ένα αρνητικό είναι η παραμονή τους μπροστά στην οθόνη, το ότι πρέπει να κάθονται πολλή ώρα στον υπολογιστή. Τέλος, οι εργασίες που δίνουν οι κυρίες για το σπίτι και το γεγονός ότι την ώρα του μαθήματος δεν μπορούν να μιλάνε όποτε θέλουν. Οι συνολικές θετικές αναφορές είναι εμφανώς περισσότερες από τις αρνητικές, όπως φαίνεται και στις εικόνες 15,16,17.

....	○ Negative comments	24	28
....	○ Positive comments	27	51

Εικόνα 14 Σύνολα θετικών και αρνητικών αναφορών

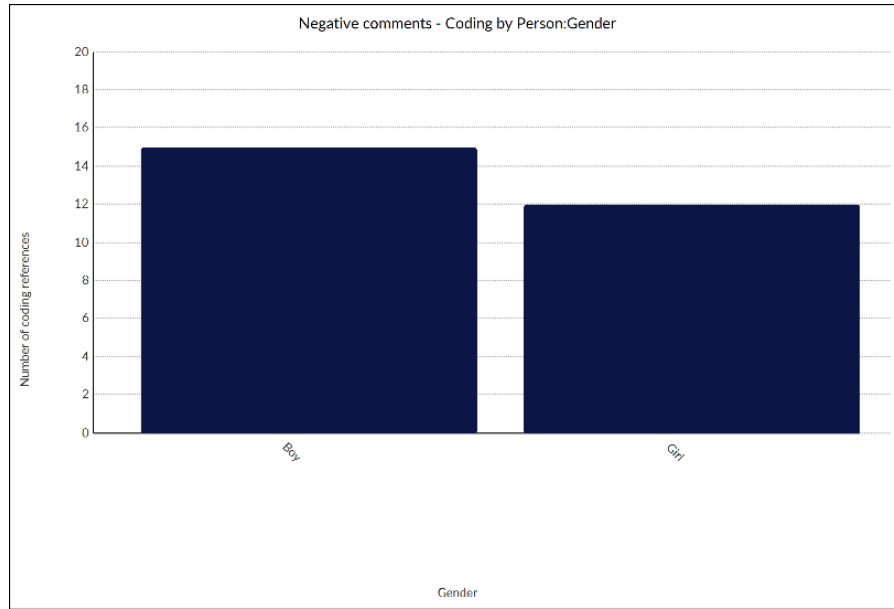

Εικόνα 15 Κωδικοί θετικών σχολίων

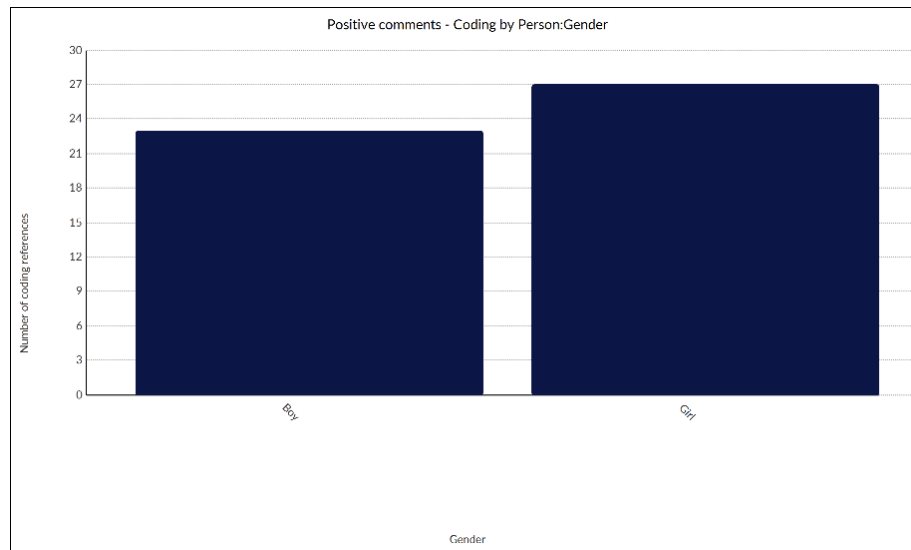

Εικόνα 16 Κωδικοί αρνητικών σχολίων

Ακολουθώς, μελετήθηκε η συσχέτιση μεταξύ των θετικών και αρνητικών σχολίων με τα χαρακτηριστικά (attributes) των παιδιών με σκοπό την ανίχνευση ύπαρξης ή μη στοιχείων που μπορεί να επηρεάζουν τις απόψεις τους. Από την ανάλυση αυτή αναδείχθηκαν τα ακόλουθα.

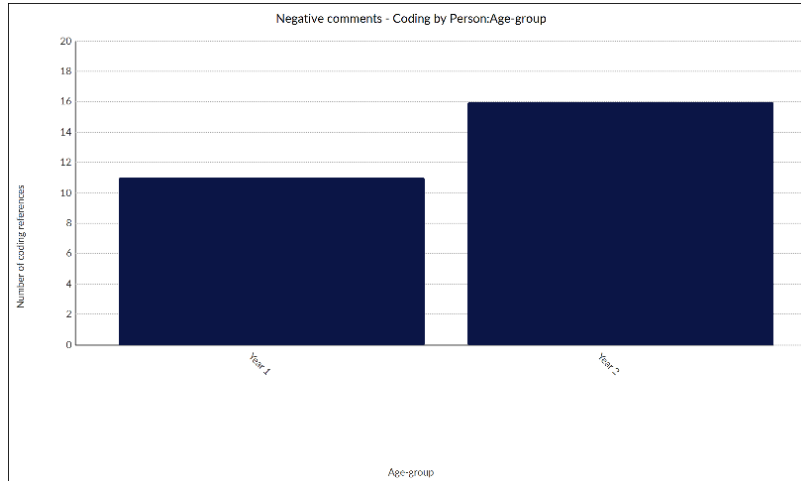

Εικόνα 17 Διάγραμμα αρνητικών σχολίων/φύλου

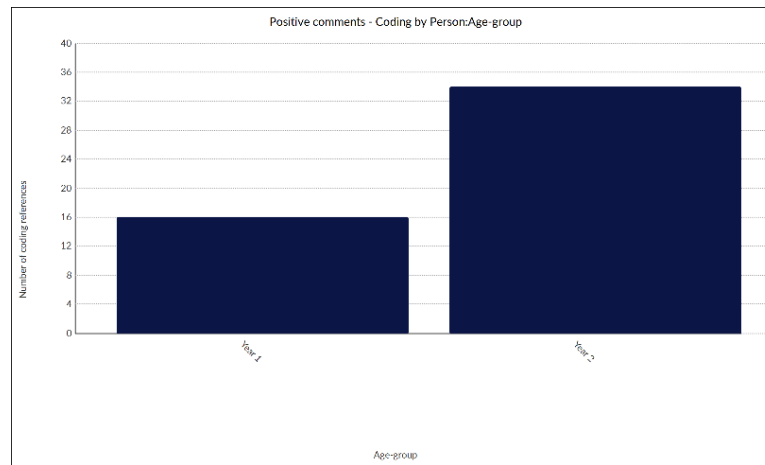

Εικόνα 18 Διάγραμμα θετικών σχολίων/φύλου

Στην έρευνά μας συμμετείχαν 5 αγόρια και 5 κορίτσια (στο κομμάτι των συνεντεύξεων). Από τα παραπάνω διαγράμματα φαίνεται ότι τα αγόρια έκαναν περισσότερα αρνητικά σχόλια και λιγότερα θετικά σχόλια σε σχέση με τα κορίτσια. Η απόκλιση δεν είναι πολύ μεγάλη, ωστόσο είναι υπαρκτή, και καθιστά φανερή την θετικότερη άποψη των κοριτσιών για το διαδικτυακό μάθημα.

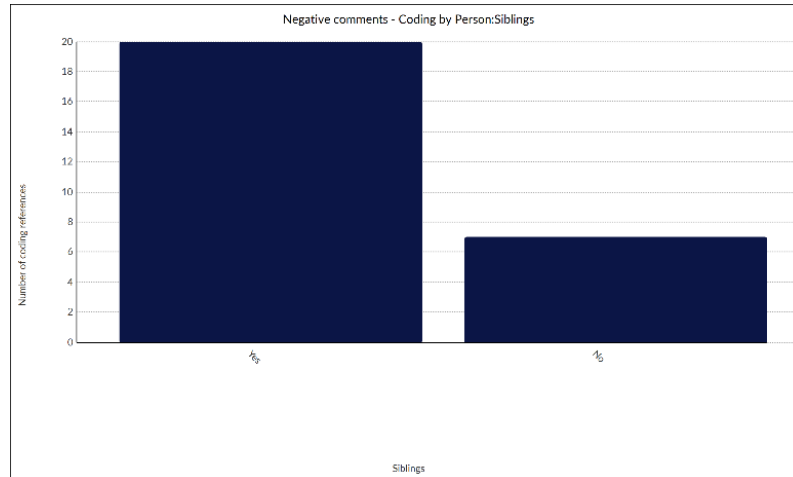

Εικόνα 19 Διάγραμμα αρνητικών σχολίων/τάξης

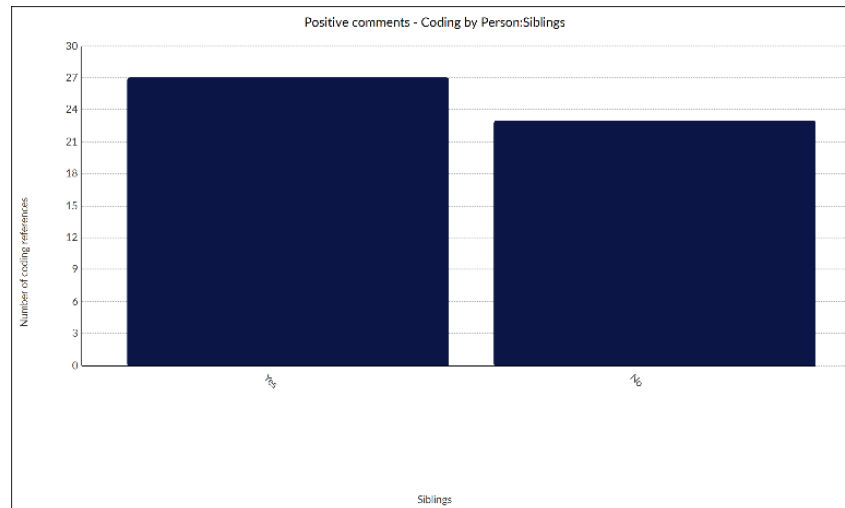

Εικόνα 20 Διάγραμμα θετικών σχολίων/τάξης

Σύμφωνα με τα διαγράμματα στις εικόνες 20 και 21 καταλαβαίνουμε ότι τα νήπια και στις δύο περιπτώσεις μιλήσαν περισσότερο σε σχέση με τα προνήπια. Ωστόσο, δεν μπορεί να προκύψει κάποιο συμπέρασμα από την παραπάνω αναζήτηση, καθώς τα νήπια είναι περισσότερα σε αριθμό από τα προνήπια. Είναι επομένως λογικό το αποτέλεσμα να μην είναι αξιόπιστο.

Εικόνα 21 Διάγραμμα αρνητικών σχολίων/ύπαρξης αδελφών

Εικόνα 22 Διάγραμμα θετικών σχολίων/ύπαρξης αδελφών

Σχετικά με τη συσχέτιση ύπαρξης αδελφών και θετικών/αρνητικών σχολίων δεν παρατηρείται σημαντική διαφορά στις αναφορές των θετικών. Αντιθέτως, παρατηρείται σημαντική απόκλιση στα αρνητικά σχόλια. Τα αρνητικά σχόλια των παιδιών που έχουν αδέρφια στο σπίτι είναι εμφανώς περισσότερα σε σχέση με τα παιδιά που δεν έχουν αδέρφια.

3.6. Προτάσεις παιδιών για ένα καλύτερο μάθημα

Τα παιδιά κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων ερωτήθηκαν για το τί θα άλλο θα μπορούσε να κάνει η κυρία τους για να είναι καλύτερο/πιο ευχάριστο το διαδικτυακό

μάθημα. Αν θα άλλαζαν κάτι, ώστε να τους αρέσει περισσότερο το μάθημα. Οι τρεις συχνότερες λέξεις που αναφέρθηκαν ήταν η γυμναστική, η ζωγραφική και το ημερολόγιο.

Παρουσιάζουμε ένα δείγμα απαντήσεων.

<Files\\Interviews A\\Σ.1α> - § 1 reference coded [18,60% Coverage]

Reference 1 - 18,60% Coverage

2) να ζωγραφίσουν την ψηφιακή τάξη. Θα τους έκανα το ημερολόγιο.]

<Files\\Interviews B\\Σ.2β> - § 1 reference coded [11,88% Coverage]

Reference 1 - 11,88% Coverage

11) Θα τους έλεγα να πούμε το ημερολόγιο και μετά να κάνουμε γυμναστική.

<Files\\Interviews C\\Σ.3γ> - § 1 reference coded [18,72% Coverage]

Reference 1 - 18,72% Coverage

22) Θα κάναμε τραγούδια και γυμναστική

<Files\\Interviews B\\Σ.7β> - § 1 reference coded [20,96% Coverage]

Reference 1 - 20,96% Coverage

17) Θα κάναμε εργασίες όπως με αυτό που ζωγραφίζει πρώτα η κυρία μετά εμείς και μετά το παρουσιάζουμε.

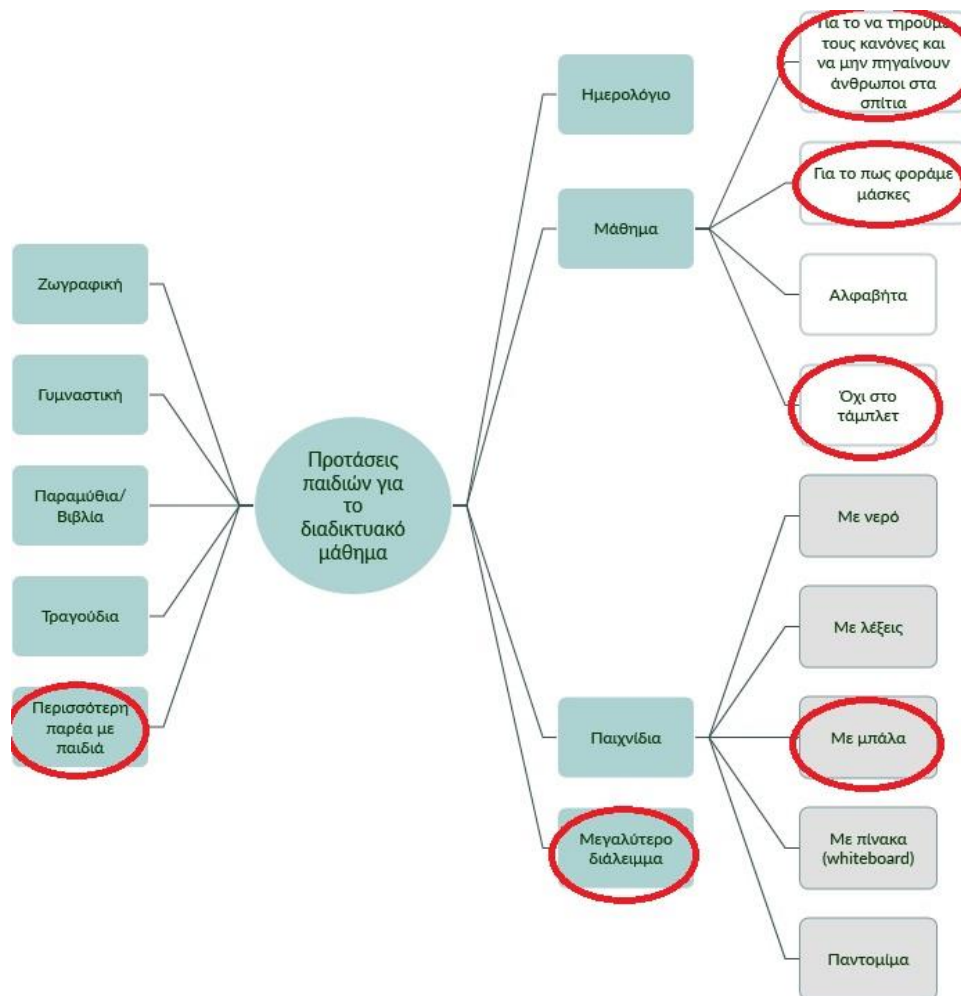
Εικόνα 23 Δείγματα απαντήσεων από τις προτάσεις των παιδιών

suggestions fr. words

γυμναστική	μάθαινα	αλφαβήτα	έδειχνα	παίζουμε	ψηφιακή	γιατί	έχουμε	κάνουν	κουρτίν	μάσκες	μαύρο	μεγαλύτ	μικρόφω	μπάλα
						γράφου	ζωγραφ	καυτή	κόψιμο	νωρίς	παιξουμε	παιχνίδι	παιχνίδι	παντομίμ
		διάβαζα	εργασίες	τραγούδια	αεροπλάν	διάλειψη	ζωγραφ	κίτρινο	κρεμάλα	ξεκινού	παραμύ	παρουσία	πατάτα	πειράματ
ζωγραφίσουν	μάθημα				άλλαξα	είναι	ζωγραφ	κόκκινα	κυρίες	ξωτικό	παρέα	περισσ	πίνακα	πορτο
		διάφορα	κυρία	χαρτιά	άνθρωπο									πορτο
ημερολόγιο	σωστά				βιβλία	εμείς	καινούρ	κόκκινο	μανταρί	παγωτά	πάρουμ	πετάμε	πούμε	πράσι
		διαφορετικ	παιδάκια	χρώματα	βιντεάκι	ενδιαφέ	κανόνες	κολλάμε	μαρκαδ	παιζαμε	πάρουν	πηγαίν	πράγμα	ρωτούσα

Εικόνα 24 Συχνότερες λέξεις στις προτάσεις των παιδιών

Στον παρακάτω χάρτη βλέπουμε τις απαντήσεις των παιδιών. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι από τις 15 προτάσεις που έκαναν τα παιδιά, οι 6 προτάσεις δεν είχαν πραγματοποιηθεί στα πλαίσια του διαδικτυακού μαθήματος· ήταν καινούργιες ιδέες-μη υλοποιημένες. Οι υπόλοιπες 9 προτάσεις ήταν αντικείμενα τα οποία εφαρμόζονταν συχνά στις ψηφιακές τους τάξεις.

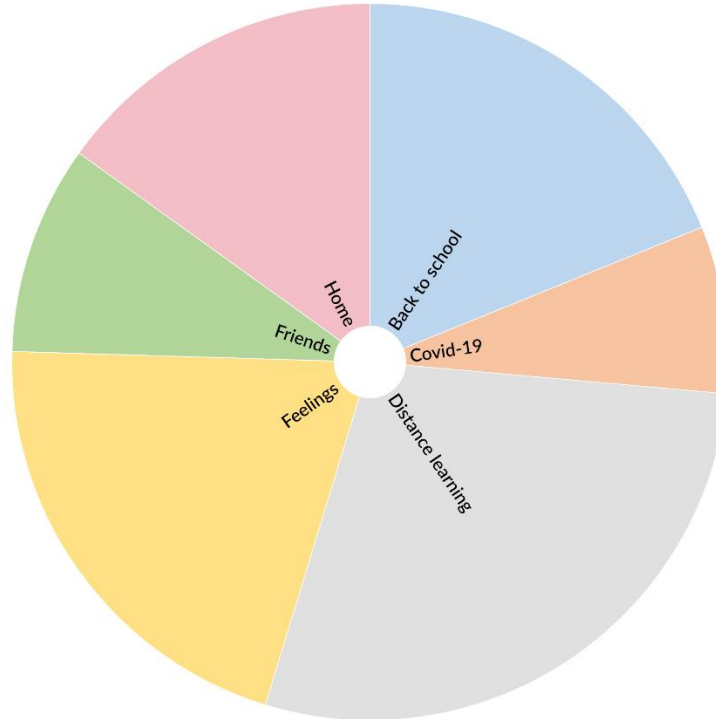

Εικόνα 25 Διαφορετικές προτάσεις παιδιών για τη διαδικτυακή διδασκαλία

3.7. Ανάλυση ιστοριών

Κατά την αφήγηση ιστοριών σχετικά με το κλείσιμο των σχολείων παρατηρήθηκε ότι η φαντασία των περισσότερων παιδιών δεν «απομακρύνθηκε» από τα πραγματικά γεγονότα της περιόδου κλεισίματος των σχολείων. Όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα, οι ιστορίες που επινόησαν σχετίζονταν με την εξ αποστάσεως εκπαίδευση,

με συναισθήματα σχετικά με την παραμονή στο σπίτι ή με την επιστροφή στο σχολείο, με αναφορές για την επιστροφή στο σχολείο, με φίλους, με γεγονότα που συνέβαιναν στο σπίτι και, τέλος, με τον κορονοϊό.

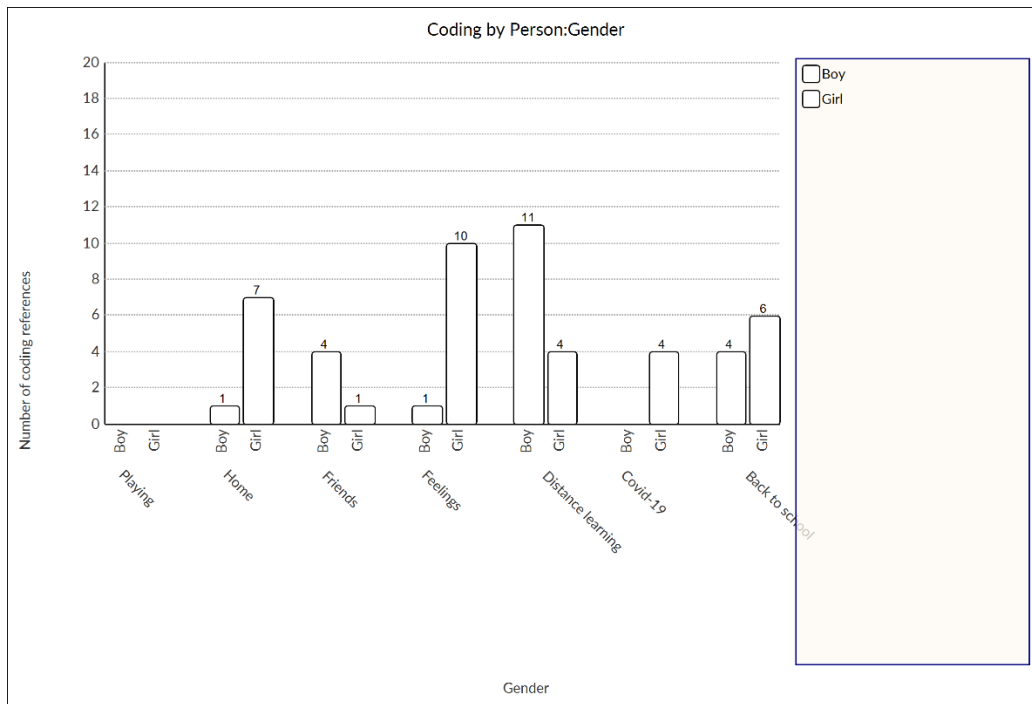
Εικόνα 26 Υποπεριοχές στην κατηγορία «Ιστορίες»

Codes	Number of coding references
Codes\\Story\\Back to school	10
Codes\\Story\\Covid-19	4
Codes\\Story\\Distance learning	15
Codes\\Story\\Feelings	11
Codes\\Story\\Friends	5
Codes\\Story\\Home	8

Εικόνα 27 Αναφορές για κάθε υποκατηγορία ιστοριών

Παρακάτω παραθέτουμε τα λόγια τεσσάρων παιδιών που εξέφρασαν θετικά και αρνητικά συναισθήματα μέσα στις ιστορίες τους.

Στην ίδια κατηγορία έγινε έλεγχος συσχετισμού των αναφορών των παιδιών σε σχέση με τα χαρακτηριστικά τους (attributes), ωστόσο το μόνο διάγραμμα που μπορούμε να θεωρήσουμε ως αξιόπιστο και να παραθέσουμε, είναι εκείνο όπου συσχετίζεται το φύλο των παιδιών, καθώς αντιστοιχεί ίσος αριθμός παιδιών σε κάθε τιμή. Αντιθέτως, δεν μπορούν να αντληθούν συμπεράσματα από τα χαρακτηριστικά «τάξη» και «ύπαρξη αδελφών», γιατί υπάρχει σημαντική ανομοιομορφία στο δείγμα. Αναφορικά με το φύλο, παρατηρείται οριακή διαφορά στις περιοχές «φίλοι» και «επιστροφή στο σχολείο», ενώ εμφανείς είναι και οι αποκλίσεις στις υπόλοιπες περιοχές, όπως φαίνεται στο παρακάτω γράφημα.

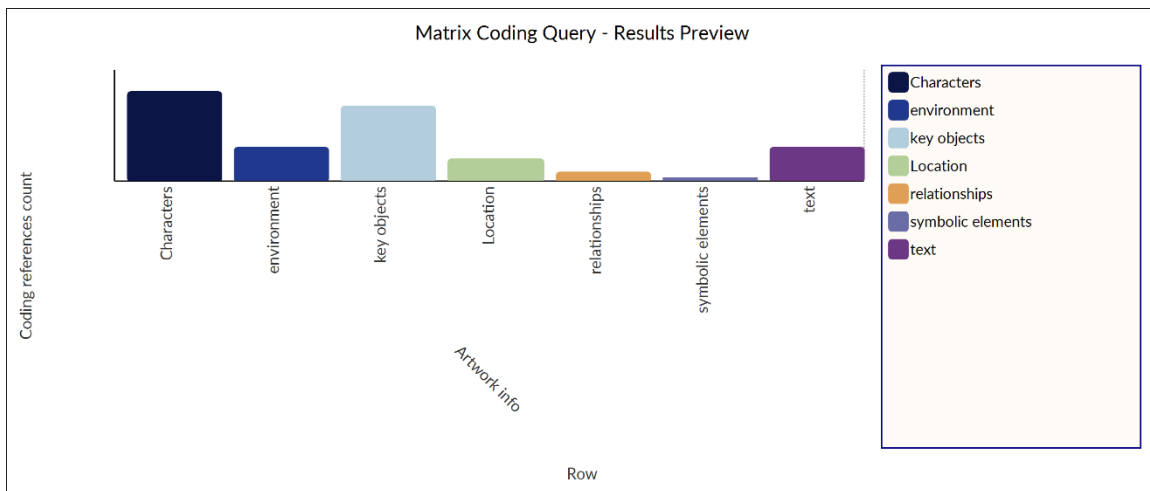
Εικόνα 30 Γράφημα αναφορών σε σχέση με το φύλο

3.8. Ανάλυση ζωγραφιών

Η διαδικασία ανάλυσης και αξιολόγησης των σχεδίων των παιδιών, εστιάστηκε στην περιγραφή και στη διάκριση των ορατών στοιχείων-αντικειμένων των εικόνων. Από τα παιδιά ζητήθηκε να ζωγραφίσουν την ψηφιακή τους τάξη, όπως την φαντάζονται. Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή της εργασίας αυτής, επικεντρωθήκαμε στην ποιοτική ανάλυση και ερμηνεία των στοιχείων που περιείχαν οι ζωγραφιές, ως μέσο απόκτησης

επιπρόσθετων πληροφοριών, και όχι στην ψυχολογική ερμηνεία που θα μπορούσε να προκύψει για τα συναισθήματα των παιδιών σχετικά με την διαδικτυακή μάθηση.

Κατόπιν μελέτης του περιεχομένου και κωδικοποίησης τμημάτων των σχεδίων, με σκοπό να εξεταστεί το πού επικεντρώθηκαν τα παιδιά, προέκυψαν επτά θεματικές ομάδες. Συγκεκριμένα, τα παιδιά ζωγράφισαν ανθρώπους και σχέσεις μεταξύ τους, στοιχεία από το περιβάλλον, αντικείμενα, τοποθεσίες, σύμβολα και κείμενο. Στο γράφημα της εικόνας 32 παρουσιάζονται αυτές οι θεματικές και οι συχνότητες εμφάνισής τους.

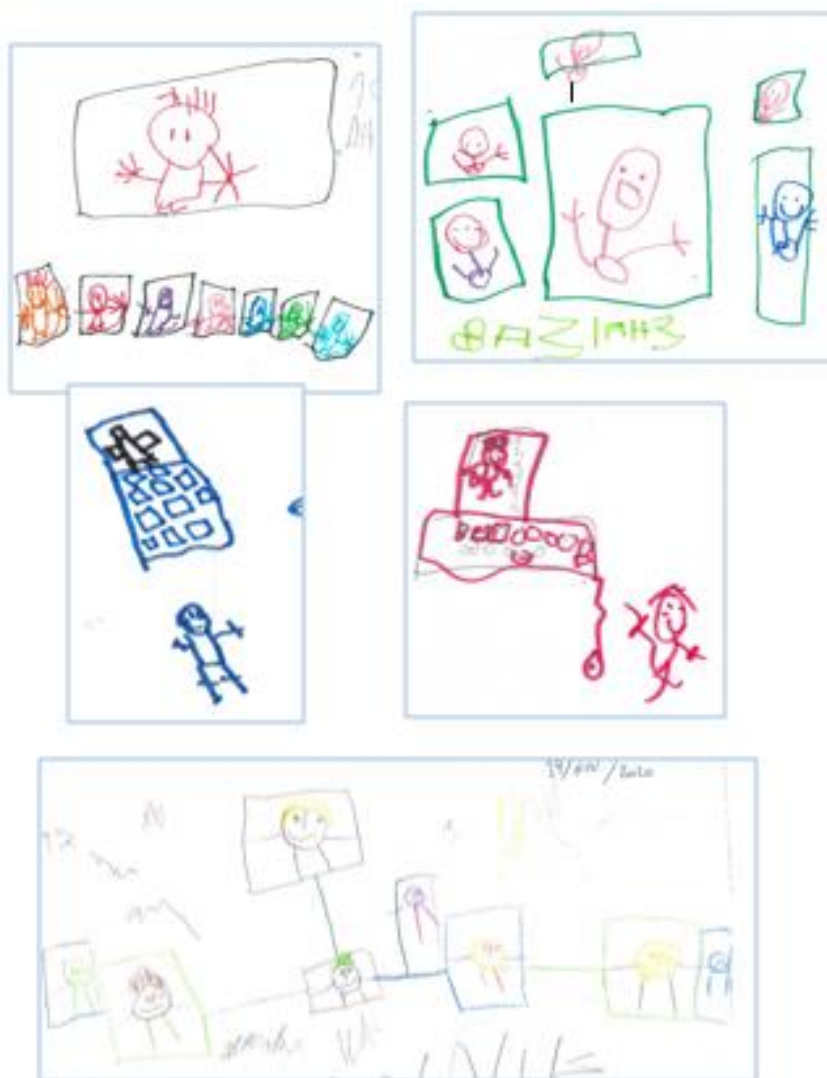

Εικόνα 31 Θεματικές σχεδίων και συχνότητα εμφάνισής τους

Όπως φαίνεται, ψηλά στις προτιμήσεις των παιδιών ήταν να ζωγραφίσουν πρόσωπα. Μόνο το παιδί 8 δεν συμπεριέλαβε στις ζωγραφιές του καθόλου ανθρώπινα στοιχεία. Στις ζωγραφιές 8 παιδιών ήταν ορατά ζωγραφισμένα παιδιά και ενήλικες (γονείς, δασκάλες), ενώ τα υπόλοιπα 2 παιδιά ζωγράφισαν μόνο τους εαυτούς τους και καθόλου άλλα παιδιά ή ενήλικες. Μεταξύ αυτών μόνο 2 παιδιά ζωγράφισαν κάποιου είδους φυσικής σχέσης ή αλληλεπίδρασης μεταξύ των προσώπων της ζωγραφιάς τους, τα υπόλοιπα έδειξαν τη διαδικτυακή αλληλεπίδραση μέσω κουτιών και γραμμών, όπως είναι ορατό στην εικόνα 34.

Εικόνα 32 Ζωγραφιές παιδιού 8

Εικόνα 33 Παιδιά και δασκάλες αλληλοεπιδρώντας μέσα από οθόνες

Εικόνα 34 Πρόσωπα με φυσική αλληλεπίδραση

Εικόνα 35 Ζωγραφιές μόνο με τους εαυτούς των παιδιών

Από τις παραπάνω εικόνες, αλλά και από τις υπόλοιπες ζωγραφιές των παιδιών που δεν έχουν παρατεθεί για πρακτικούς λόγους, παρατηρούνται εμφανώς οι οθόνες των ψηφιακών τάξεων. Σε κάποιες περιπτώσεις τα παιδιά ζωγράφισαν τον εαυτό τους έξω από έναν υπολογιστή ή τάμπλετ (αριστερά στις εικόνες 35&36), ενώ σε άλλες μέσα στις οθόνες, όπως φαίνονται στις πραγματικές εκπαιδευτικές πλατφόρμες τηλεδιάσκεψης (δεξιά στις εικόνες 35&63). Τέτοια συμβολικά στοιχεία συναντάμε σχεδόν σε όλες τις ζωγραφιές των παιδιών.

Λιγότερο συχνά και συγκεκριμένα μόνο δυο κορίτσια, ζωγράφισαν κάτι σχετικό με το φυσικό περιβάλλον, αλλά και με τον τρόπο που έλαβε χώρα το διαδικτυακό μάθημα, το σπίτι τους.

Εικόνα 36 Ζωγραφιές με στοιχεία από το περιβάλλον

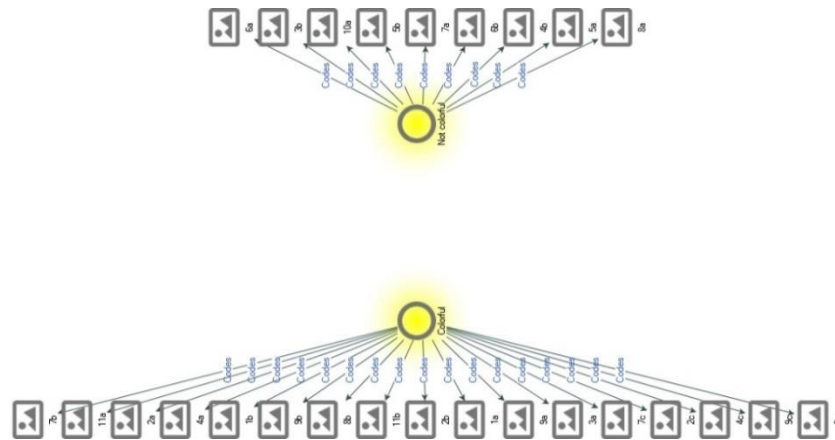
Τέλος, παρατηρήθηκε ότι κάποια παιδιά πρόσθεσαν κάποιου είδους κείμενο ή σύμβολα στα σχέδιά τους. Στις 3 περιπτώσεις το κείμενο εμφανίζεται στις οθόνες του διαδικτυακού μαθήματος, ενώ σε 2 άλλες εκτός.

Εικόνα 37 Κείμενο και σύμβολα

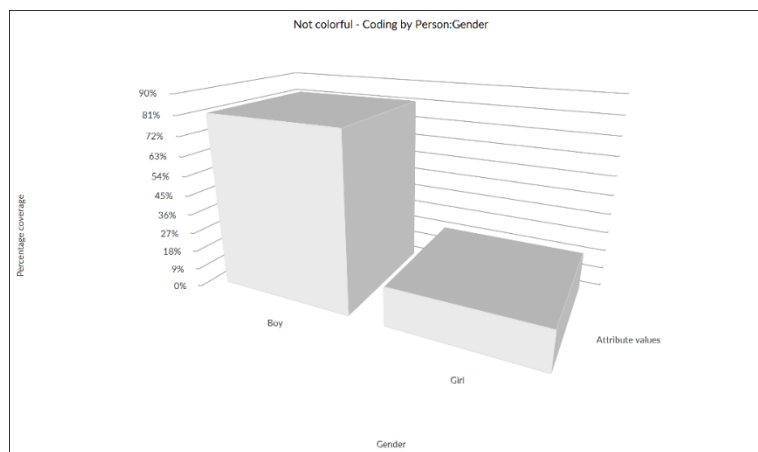
Πέρα από τα στοιχεία που αναλύθηκαν πιο πάνω θεωρήσαμε αναγκαίο να κατηγοριοποιηθούν οι ζωγραφιές στις κατηγορίες «πολύχρωμες και μη». Όπως

αναφέρθηκε στην ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας το χρώμα είναι ένα δείκτης για την ανάλυση των παιδικών ζωγραφιών. Έτσι δημιουργήσαμε δυο υποπεριοχές και κωδικοποιήσαμε όλα τα έργα σύμφωνα με το αν εμφανίζουν ποικιλία χρωμάτων ή όχι.

Εικόνα 38 Κωδικοποίηση σχεδίων σε πολύχρωμες και μη

Η αναλογία είναι 17/9. Σε 17 ζωγραφιές χρησιμοποιήθηκαν περισσότερα από δύο διαφορετικά χρώματα, ενώ σε 9 ένα ή δύο χρώματα. Αρκετά υψηλό ήταν το ποσοστό των μη πολύχρωμων έργων, ζωγραφισμένο από αγόρια, όπως αποδεικνύεται με το διάγραμμα της εικόνας 37. Σε αυτό το σημείο, θα ήταν χρήσιμο να γίνουν περαιτέρω ανάλογοι συσχετισμοί σύμφωνα με άλλα δημογραφικά χαρακτηριστικά των παιδιών. Ωστόσο δεν είναι εφικτό λόγω του χαμηλού αριθμού των παιδιών και τη δυσαναλογία του αριθμού των παιδιών που αντιστοιχούν σε κάθε χαρακτηριστικό (attribute).

Εικόνα 39 Ποσοστά μη πολύχρωμων έργων σε σχέση με το φύλο

4. Συζήτηση

Η σημασία της παρούσας έρευνας έγκειται στο γεγονός ότι είναι η μοναδική στον Ελλαδικό χώρο, και από τις ελάχιστες σε διεθνές επίπεδο, ερευνητική εργασία που επιχειρεί να μελετήσει το συναισθηματικό κόσμο νηπίων και προνηπίων κατά την περίοδο διαδικτυακής εκπαιδευτικής διαδικασίας εξετάζοντας τις απόψεις τους μέσα από το λόγο και τις ζωγραφιές τους. Θα ήταν πολύ χρήσιμο να ελεγχθεί η σχέση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν και παρουσιάστηκαν στο κεφάλαιο 3 με τη διεθνή βιβλιογραφία, ώστε να εξεταστεί αν, και κατά πόσο συνάδουν. Εντούτοις, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί μια τέτοια σύγκριση, καθώς δεν βρέθηκε στη βιβλιογραφία καμιά έρευνα που να πραγματοποιήθηκε με στόχο την ανίχνευση των απόψεων των παιδιών.

Μέσω της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε έγινε μια προσπάθεια να ελεγχθεί η στάση και η διάθεση των παιδιών προσχολικής ηλικίας την περίοδο της εξ αποστάσεως διδασκαλίας. Τα ευρήματα και τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούν να αξιοποιηθούν για μελλοντικούς ερευνητικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς, καθώς παρέχουν ενδείξεις για το πώς μπορεί η διαδικτυακή διδασκαλία να προσαρμοστεί σε συγκεκριμένα πλαίσια, ώστε να προσεγγίζεται η γνώση με τέτοιο τρόπο που τα παιδιά να εμπλέκονται δυναμικά και ευχάριστα στη διαδικτυακή μαθησιακή διαδικασία. Ωστόσο, θα ήταν χρήσιμο ο πληθυσμός μελλοντικών ερευνών να είναι μεγαλύτερος και τυχαίος. Στην παρούσα έρευνα, το δείγμα αποτελείται από σχετικά μικρό αριθμό παιδιών, με αποτέλεσμα να υπάρχουν σημαντικοί περιορισμοί στις δυνατότητες γενίκευσης των συμπερασμάτων. Εντούτοις, καταφέραμε να κατανοήσουμε εξατομικευμένες καταστάσεις και δυσκολίες, καθώς και να διερευνηθούν διεξοδικά οι αντιλήψεις κάθε μαθητή. Μελλοντικά, θα μπορούσε να διερευνηθεί το υπό μελέτη φαινόμενο σε περισσότερα παιδιά από διαφορετικά σχολεία και περιοχές της Ελλάδας, ώστε να βελτιωθεί η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και να εξαχθούν γενικότερα συμπεράσματα.

Όπως αναφέρθηκε στα κεφάλαια 3.5, 3.7 και 3.8, το δείγμα μας παρουσιάζει ανομοιομορφία στον αριθμό των παιδιών που έχουν αδέρφια, στον αριθμό των παιδιών

που είναι νήπια και προνήπια, και στο αριθμό των παιδιών που παρακολούθησαν τα μαθήματα από διάφορες ηλεκτρονικές συσκευές. Τα μοναδικά συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν με αξιοπιστία είναι από τις συσχετίσεις σύμφωνα με το φύλο των παιδιών, καθώς το δείγμα αποτελούνταν από 5 κορίτσια και 5 αγόρια. Συνεπώς, υπάρχει μια σημαντική αδυναμία της έρευνας, καθώς δεν ήταν εφικτή η εξαγωγή συμπερασμάτων τα οποία θα έκαναν αντιληπτό αν αυτά τα χαρακτηριστικά επηρέασαν το πώς βίωσαν τα παιδιά τα διαδικτυακά μαθήματα. Για παράδειγμα, θα ήταν πολύ χρήσιμο να αναγνωρίσουμε αν η ύπαρξη αδελφών στο σπίτι επηρέασαν αρνητικά τα παιδιά.

Στη συνέχεια, η μέθοδος συλλογής των δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν, βασίστηκαν σε συνεντεύξεις που συλλέχθηκαν διαδικτυακά και σε ζωγραφιές που στάλθηκαν, πάλι διαδικτυακά, από τους γονείς. Δεν υπήρξε φυσική επαφή του ερευνητή με τα παιδιά σε καμία φάση της συλλογής των δεδομένων. Αυτό γεννά κάποιους περιορισμούς και δυσκολίες. Θα ήταν πολύ χρήσιμο να είναι ο ερευνητής παρών την ώρα που τα παιδιά ζωγράφιζαν, ώστε να καταγράφεται ταυτόχρονα και μια προφορική περιγραφή των όσων αποτυπώνονταν στο χαρτί.

Επιπλέον, θα ήταν ωφέλιμη η ταυτόχρονη χρήση ερωτηματολογίων, συμπληρωμένων από τα άτομα του περιβάλλοντος των νηπίων, οι οποίοι θα εκτιμούσαν λεκτικές και μη λεκτικές συμπεριφορές κατά τη διάρκεια των μαθημάτων. Με τον τρόπο αυτό θα συσχετιζόνταν επιμέρους συνιστώσες και θα προέκυπτε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για κάθε μαθητή.

Θα ήταν πολύ ενδιαφέρον, αλλά και ωφέλιμο, να υπάρξουν μελλοντικές έρευνες για την ανίχνευση των συναισθημάτων παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με διαδικτυακή μάθηση, καθώς είναι απαραίτητο να διατηρείται η μαθησιακή διαδικασία με τον βέλτιστο δυνατό τρόπο τις περιόδους όπου διακόπτεται η δια ζώσης λειτουργία των σχολικών μονάδων. Αξιοποιώντας τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, αλλά και με τη συμβολή αντίστοιχων ερευνών, θα είναι εφικτό να διαμορφωθούν ανοιχτά και ευέλικτα διαδικτυακά μαθησιακά περιβάλλοντα όπου διευκολύνουν την εκπαιδευτική διαδικασία.

5. Συμπεράσματα

Η ποιοτική μεθοδολογία και πιο συγκεκριμένα οι προφορικός λόγος, οι αφηγήσεις και οι ζωγραφιές των παιδιών συνέβαλαν στο να αναδυθεί μια πρώτη εικόνα γύρω από το βίωμα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης μέσα από τη ματιά των ίδιων των μαθητών.

Από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων αναφορικά με τις πεποιθήσεις των παιδιών για το διαδικτυακό μάθημα αναδείχθηκε η άποψη των παιδιών ότι είναι το μάθημα που πραγματοποιείται μέσα από μια ηλεκτρονική συσκευή από τη δασκάλα. Η συσκευή παρακολούθησης ειπώθηκε συχνότερα ως η προϋπόθεση παρακολούθησης των μαθημάτων μαζί με τα αναλώσιμα υλικά. Μέσα από αυτή την προοπτική, είναι χαρακτηριστική η μειοψηφία των αναφορών για το πρόγραμμα, τις φάσεις και τις θεματικές δράσεις των μαθημάτων. Είναι πιθανό, η προσέγγιση αυτή να οφείλεται στο γεγονός ότι το μάθημα μέσω μιας συσκευής είναι ένα νέο βίωμα για εκείνα, αλλά και η ειδοποιός διαφορά σε σχέση με το συνηθισμένο δια ζώσης μάθημα.

Εξετάζοντας τα ευρήματα της έρευνας που προέκυψαν από τις απαντήσεις των παιδιών σχετικά με τα σημεία του μαθήματος που τους άρεσαν και εκείνα που δεν τους άρεσαν, παρατηρήθηκε μεγαλύτερη πληθώρα απαντήσεων με θετικά σχόλια. Φάνηκε επιπλέον ότι στα κορίτσια άρεσε περισσότερο το διαδικτυακό μάθημα απ' ό,τι στα αγόρια, καθώς έκαναν περισσότερα θετικά σχόλια και λιγότερα αρνητικά. Όταν χρειάστηκε να ανακαλέσουν στη μνήμη τους ευχάριστες στιγμές από τα μαθήματα, τα παιδιά μίλησαν για αρκετά στοιχεία του προγράμματος, όπως για διάφορες δραστηριότητες των μαθημάτων, για παιχνίδια που έπαιζαν και για την γυμναστική. Τους ευχαριστούσε το ότι έβλεπαν και άκουγαν τους συμμαθητές τους, ότι ζωγράφιζαν, ότι συμπλήρωναν το ημερολόγιο καθημερινά, ότι μπορούσαν να δουν και να μιλήσουν στους συμμαθητές τους, ότι μπορούσαν να ανοιγοκλείνουν κάμερες, μικρόφωνα και να πατάνε κουμπιά και ότι έβλεπαν την ένδειξη της αντίστροφης μέτρησης στην οθόνη τους την ώρα του διαλείμματος. Η γυμναστική, η ζωγραφική και το ημερολόγιο αναφέρθηκαν από τα παιδιά και ως προτάσεις για ένα καλύτερο μάθημα. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι αυτές οι διδακτικές πρακτικές είναι ενδιαφέρουσες και ευχάριστες για τα παιδιά. Τέτοιες

πρακτικές ενισχύουν την ενεργή συμμετοχή τους και τη διατήρηση της προσοχής τους με αποτέλεσμα το διαδικτυακό πρόγραμμα να γίνεται πιο αποδοτικό. Στις δυσάρεστες στιγμές συμπεριέλαβαν κυρίως τεχνικά προβλήματα όπως προβλήματα ήχου, σύνδεσης ή «πέταγμα» σε άλλη σελίδα ή περιοχή του υπολογιστή αν πατιόταν κάποιο κουμπί κατά λάθος, την έλλειψη επαφής με τους συμμαθητές τους και το ότι έπρεπε να κάθονται πολλή ώρα στον υπολογιστή. Λιγότερο συχνά ανέφεραν ως αρνητικό ότι οι κυρίες έδιναν εργασίες για το σπίτι και το γεγονός ότι την ώρα του μαθήματος δεν μπορούσαν να μιλάνε όποτε ήθελαν.

Κατά την ανάλυση των ιστοριών φαίνεται ότι τα παιδιά συνδέουν και ταυτίζουν την πανδημία με την παραμονή στο σπίτι και τη διαδικτυακή μάθηση. Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο ότι τα αρνητικά συναισθήματα σχετίζονται με την παραμονή στο σπίτι, ενώ η διαδικτυακή μάθηση, καθώς αποτελεί έναν τρόπο επαφής με τους συμμαθητές και τις δασκάλες τους, εκτιμάται ως κάτι θετικό. Στα έξι από τα δέκα παιδιά η ιστορία που επινόησαν κατέληγε στο άνοιγμα των σχολείων. Πέρα των συναισθημάτων τους για το διαδικτυακό μάθημα, λοιπόν, ήταν φανερή η επιθυμία των παιδιών να επιστρέψουν στα σχολεία τους.

Όσον αφορά στα σχέδια, στηριζόμενοι στην «υπεροχή του συνόλου» που αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 1.2.2., και λαμβάνοντας υπόψη τις δυσκολίες και τους κινδύνους της ψυχολογικής ερμηνείας των σχεδίων των παιδιών, μπορούμε να πούμε ότι τα παιδιά ήταν σε θέση να εκφράσουν τις εμπειρίες τους και τις αντιλήψεις τους για την ψηφιακή τάξη πιστά και με ακρίβεια. Κατάφεραν μέσα από τα έργα τους να μας δώσουν πληροφορίες και να δούμε πάνω στο χαρτί τις δικές τους διανοητικές εικόνες. Η απουσία αναπαράστασης διαπροσωπικών σχέσεων ήταν φανερή, σε αντίθεση με τα διαχωρισμένα πρόσωπα που ζωγράφιζαν συχνά και με ποικίλους τρόπους. Τα έργα των αγοριών 6 και 8 ήταν εκείνα που ξεχώρισαν, καθώς εμφάνιζαν απλές αναπαραστάσεις σχεδιασμένες από ελάχιστα χρώματα. Σύμφωνα με τους Farokhi και Hashemi (2011), τα παιδιά που σχεδιάζουν είναι χαρούμενα παιδιά. Τα δικά μας παιδιά σχεδίασαν και τα περισσότερα από αυτά σχεδίασαν με χρώμα και λεπτομέρειες.

Δυστυχώς, δεν μπορούσαν να εξαχθούν περαιτέρω γενικεύσεις για τη σχέση των απόψεων των παιδιών με τα υπόλοιπα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους, λόγω του μικρού πληθυσμού του δείγματος, όπως αναλύθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι κατά τη μελέτη αυτή ανιχνεύθηκαν και θετικά και αρνητικά συναισθήματα για τη διαδικτυακή μάθηση. Τα παιδιά περιέγραψαν ευχάριστες εμπειρίες κατά τη διαδικτυακή μάθηση αλλά και δυσκολίες. Είναι φανερό ότι επιθυμούν να επιστρέψουν στο φυσικό χώρο του σχολείου τους, στους συμμαθητές και στις δασκάλες τους, ωστόσο, η καθημερινή διαδικτυακή επαφή και οι διαδικτυακές μαθησιακές διαδικασίες χαρακτηρίστηκαν ως θετικά στοιχεία. Λαμβάνοντας υπόψη τις ανησυχίες τους γύρω από τα τεχνικά προβλήματα που αντιμετώπισαν και τη δυσκολία να μένουν καθιστά για μεγάλο χρονικό διάστημα, θα λέγαμε ότι, υπό όρους και προσαρμογές, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση αποτελεί ένα χρήσιμο και αναγκαίο εργαλείο σε περιόδους όπου οι μαθητές αναγκάζονται να μένουν στο σπίτι και μπορεί να εφαρμοστεί με επιτυχία!

6. Βιβλιογραφία

Doukakis, S., & Alexopoulos, E.C. (2021). The Role of Educational Neuroscience in Distance Learning. Knowledge Transformation Opportunities. In: Auer M.E., Centea D. (eds) *Visions and Concepts for Education 4.0. ICBL 2020*. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1314. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-67209-6_18.

Kisovar-Ivanda, T. (2014). Thematic Analysis of the Children's Drawings on Museum Visit: Adaptation of the Kuhn's Method. *World Journal of Education*, 4(3), 60-67.

Lau, E. Y. H., & Lee, K. (2020). Parents' views on young children's distance learning and screen time during COVID-19 class suspension in Hong Kong. *Early Education and Development*, 1-18.

Nores, M. (2020). *An exploratory study of the use of time diaries to understand young children's experiences during the pandemic*. National Institute for Early Education Research (NIEER).

Solekhah, H. (2020). Distance Learning of Indonesian Early Childhood Education (PAUD) during the Covid-19 Pandemic. *International Journal of Emerging Issues in Early Childhood Education*, 2(2), 105-115.

Αυγητίδου, Σ. (2001). *Το Παιχνίδι, σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις*, (Μτφ. Γκολρμή Α.). Αθήνα: Γ. Δαρδανός-Τυπόθητω.

Δαφέρμου, Χ. (χ.χ.). *Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οδηγός Νηπιαγωγού. Εκπαιδευτικοί σχεδιασμοί, Δημιουργικά Περιβάλλοντα μάθησης*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Ελληνικών Βιβλίων.

Δουκάκης, Σ. (2012). *Διερεύνηση του Μετασχηματισμού της Τεχνολογικής Παιδαγωγικής Γνώσης στα Μαθηματικά φοιτητών/τριών στο πλαίσιο της προπτυχιακής τους εκπαίδευσης και της μετέπειτα σχολικής τους δράσης ως εκπαιδευτικών*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Αδημοσιεύτη Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Ίσαρη, Φ. & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.